

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2021/5-6 szám

Tartalom

Villám

- [A klasszikus műveltség védelmében](#)

Emlékezet

- [Nándi Mihály: Őrizze meg az emlékezet!](#)
- [Kaiser László: Nem a magam hasznát kerestem](#)
- [Kaiser László: Németh László és Berzsenyi](#)
- [Ballai László: Jókai kontra ki?](#)
- [Nándi Mihály: Törkök Kínában](#)
- [Ballai László: Pentheszileia](#)
- [Stancsics Erzsébet: Tancsics Mihály Summáriuma](#)
- [Dull Ernő: Az élet fintora](#)

Délibáb

- [Béres Attila: Egy képre](#)
- [Bistey András: A magyarság Európában](#)
- [Ballai László: Tér](#)
- [Deák Mór: Cérnaszál](#)
- [Deák Mór: Anyám arcán](#)
- [Deák Mór: Látogató](#)
- [Jókai Mór: Az aranyember](#)
- [Földeák Iván: Egy törekeny, erős asszony](#)
- [Móra Ferenc: Hannibál föltámasztása](#)
- [Karinthy Frigyes: Véleményem](#)
- [Lukáts János: Évek tornya](#)

Húrok

- [Dull Ernő: Christa Ludwig](#)
- [Nándi Mihály: Üzenjünk a Jóistennek](#)

- [Szepes Erika: Schubert](#)

Villám

A klasszikus műveltség védelmében

A művészet felelősség, nem megfelelés, felemelés, nem pedig lesüllyedés. A klasszikus műveltség hiányát nem pótolja a mai meseírók, mondagyártók – egyébként klasszikus elődöktől átvett toposzokon alapuló – fércműveinek lapozgatása.

Miért közbeszédtema évtizedek óta az irodalom leegyszerűsítése, rághatóvá és mindenki számára emészthetővé tétele, amikor az alacsony közízlést régóta kiszolgálják a ponyvaregények (amelyeket egykoron a vásárokon kiterített ponyvákon árusítottak – a horoszkópokban és álomfejtésekben bővelkedő – kalendáriumokkal egyetemben, manapság pedig az értékes kötetek elé tornyozzák azokat a könyvesboltokban)? Korunk kiemelkedő esztétája, Umberto Eco pontosan megfogalmazta, hogy az írói mintáknak olvasói minták felelnek meg, legalább három. Az 1. sz. mintaolvasó megérti, mondjuk, *Az aranyember* cselekményét. A 2. sz. mintaolvasó már megsejt bizonyos mögöttes rétegeket, úgymint a szerződés szentségét, vagy a másokért való munkálkodás jelentőségét. Azonban csupán a 3. sz. mintaolvasóhoz jutnak el az igazi kérdések: miért feszül ellentét házasság és boldogság között, vagy miért ítéltetik bukásra a haladásért, jövőért munkálkodó ember?

Miért törölnék a matematikából a függvénytant, az angol nyelvből pedig a perfect igeidőket, csak mert az nagyon nehéz a tanulóknak? Ha a XX. századnak az a szociáldemokrata kultúrpolitikai kísérlete megbukott, hogy a munkásosztály művelődés révén zárkózzon fel az értelmiséghez, abból nem következik, hogy a XXI. században az értelmiségiek tudását kell lezülleszteni a segédmunkások szintjére.

Lehet-e eleget tanulni egy idegen nyelvet? Eljöhet-e az a pillanat, amikor a legkiválóbb nyelvész kijelentheti, hogy már mindent tud angolul? Miért várnók el akkor, hogy az anyanyelv legkiválóbb művelői és teremtői, az írók csak makogjanak? Ha nem értjük, hogy „delnő”, nézzük meg a szinonimaszótárban! Ha pedig olyan szavakra bukkanunk, mint „entrópia”, csak fürdözhetünk a különböző értelmezési lehetőségekben. Az olvasás tanulás, a tudat tágítása. A műveltség? Eligazodást jelent a világban, ajtók százait nyitja ki a valóságra, és nem az esős futballmeccsek iszapbirkózása feletti „ollézásra” tanít, hanem a szellem örömeire, amelyek minden életkorban emberré tesznek. A klasszikus műveltség? Az örök előzmény: „Carpent tua poma nepotes”.

BL

Emlékezet

Nándi Mihály: Őrizze meg az emlékezet!

Őrizze meg az emlékezet Magyarország magas mennyboltja alatt, hogy Orbán Viktor volt az egyetlen kormányfő Közép-Európában, aki egy példátlan világvárványt a saját politikai pozíciójának megerősítésére használt fel, egyszersmind az önkormányzatok meggyengítésére, amelyek viselt dolgaikat, kínjaikat is ismerve – nem úgy, mint ő – közel állnak az emberekhez. Amikor az oltási pontok kialakítása körüli csetlést-botlást látva az önkormányzatok a kormány segítségére siettek, nem hálával és köszönettel fogadták őket, hanem pörölycsapásokkal: a kialakított oltópontokat egyszerűen nem látták el vakcinával. Szó szerint érdemes idézni, milyen levél megírására kényszerült egy polgármester az éppen a pandémia okán nyakára ültetett teljhatalmú kormányhivatalnoknak:

„A mai napon több alkalommal kerestem telefonon Szombathely Megyei Jogú Város polgármestereként és a Védelmi Bizottság tagjaként. Sajnos hiába. Tegnap telefonos megbeszélésünk alapján ma kellett volna a járási tisztifőorvosnak megtenni az új, általam kijelölt szombathelyi oltópontok bejárását. Ez sem történt meg sajnos. Pedig a működés megkezdése előtt az ő feladata az általa korábban meghatározott feltételek teljesülésének a megállapítása. Amennyiben ezt a feladatát elmulasztja az késedelmet jelent, és ezzel veszélyeszteti a szombathelyi polgárok életét, testi épségét.

Szombathely polgármestereként ezúton is kérem, hogy haladéktalanul végezzék el a feladatot a holnapi nap folyamán, hogy a következő két napban legyen lehetőségünk az oltandók értesítésére.

Tisztelt Kormány megbízott Úr! A ránk bízott emberek életének védelmét semmilyen érdek nem írhatja felül. Nagyon remélem, hogy nem is fogja. Elnézést a késői üzenetért, de ha ezt most nem teszem meg, nem tudnék tiszta lelkiismerettel aludni.”

Mivel nem történt meg az oltóhelyek bejárása, nem tudták időben értesíteni a beoltandókat, és felborult az oltási terv – miközben az oltóanyag rendelkezésre állt. Őrizze meg az emlékezet, hogy a miniszterelnök fel mert lépni nem pusztán az ellenzéke, hanem egyenesen Magyarország állampolgárai ellen, akiknek összessége jelenti a nemzetet, akiknek ő – ha erkölcsi indítéka nem volna elég erős, a köztársasági elnök előtt letett esküje folytán is, még a saját maga által kreáltatott alkotmány szerint is – pártállásra való tekintet nélkül egyetemleges felelősséggel tartozik!

Őrizze meg az emlékezet, hogy Budapestet, a világvárost, Közép-Európa gyöngyszemét, nemzetünk büszkeségét a csőd fenyegeti. Orbán a világ egyetlen miniszterelnöke, aki az általa vezetett ország fővárosa ellen politizál, onnan most már nem csupán a fejlesztési forrásokat

vonva el, hanem az ott keletkező bevételeket is (miközben a budai várba felköltözve parádézik, pipiskedik, billeg, mint holmi fiók-Horthy Miklós). Pusztán azért, mert nálunk az ő dehonesztált kiszolgálóit leváltották. Választási plakátjai – egy évvel a választások előtt! – szomorú mementói az ideges kapkodásnak. „Beindítjuk a gazdaságot”, mutat a magasba a nyíl, miközben karantén-állapotot kihirdetnek, bezárják az üzleteket, jószerivel mindent.

Őrizze meg az emlékezet, hogy Orbán Viktor volt az egyetlen kormányfő Európában, aki a vírushelyzetben az Európai Unió ellen kampányolt, miközben verte az asztalt a válságkezeléshez elengedhetetlenül szükséges, onnan jövő források folyósításáért. A társadalom egy része által nehezen elfogadható – így az Unió csatornákon át érkezőknél (valamiért) kétszer drágább kínai – oltóanyagokat erőszakolt rá az országra, ebből valóságos sztahanovista kampányt csinált, a hírekben első helyen említették, hogy Magyarország hányadik helyen áll az átoltottságban. Európában úgy intézkedtek, hogy az oltási pontokon három méter távolságban várokozzanak egymástól a kliensek, nálunk pedig összezsúfolták az embereket, mint a barmokat a vágóhidakon. Több órás sorbaállás alatt, ha csak egy-két fertőzött jutott is száz emberre – márpedig a regisztrált esetek ugrásszerű növekedése alapján ez nagyon valószínűnek tűnt –, az tucatnyi honfitársára ragaszthatta át a kórt. Miközben a járvány ellen védekeztek harsányan – „minden élet számít” – az embertelen körülményekkel a járványt terjesztették.

Őrizze meg az emlékezet, hogy az, aki foggal-körömmel ragaszkodik a hatalomhoz, a legkevésbé sem ért a kormányzáshoz. A kormányzás: válságkezelés. Az egészségügyi természetű válság kezelésére alkalmas lett volna a magyar egészségügyi igazgatásba 2017-ben bevezetett Elektronikus Egészségügyi Szolgáltatási Tér. Ehelyett az oltás megszervezésére a Miniszterelnöki Kabinetiroda égisze alatt egy új, tisztán kommunikációs – hatalmi célú adatbázist kialakító – felületet hoztak létre, és bekövetkezett az informatikai csőd. A kormány kezdetben tagadott, majd a baloldalra hátrította a felelősséget (amelyet tizenegy éve az államhatalom működésébe való betekintésből is kizárt). A hatalomkoncentráció közepette tehát jövátelhetetlen válságkezelési hibák sorozata történt, nem egyszerűen súlyos tévedés, mint Orbán Viktoré, aki tavaly március elején – a pandémiáról valóban mit sem tudva – bejelentette, hogy Magyarországot nem érinti a koronavírus-járvány. Őrizze meg az emlékezet mindezt Magyarország magas mennyboltja alatt és majdan a kétméternyire is alig szökő szavazófülkékben is!

Kaiser László: Nem a magam hasznát kerestem

Kudarok és győzelmek, hibák és erények, tévedések és igazságok: életutak tényei, stációi. Sok emberről mondható el, hogy kivételes volt, kevésről, nagyon kevésről, hogy hibátlan – amennyire hibátlanok lehetünk... Béres József munkásságát ismerve az az egyértelmű megállapítás fogalmazódik meg: példamutató, nagy ember volt, nem túlzás kijelenteni, hogy erőt és hitet adó tanulsággal szolgál életének minden szakasza, tevékenységének minden állomása. Igazi példa-élet,

igazi idea-ember, hogy Németh László szép szavaival éljünk, nem véletlenül, hiszen a nagy író álma és elvárása az olyan személyiség, mint Béres József, az értelmiségi hivatásának klasszikusa. Aki alulról jön s a legmagasabb szellemi régióig jut el, aki minden embertársát szolgálni akarja, s aki – ha kell, dacolva a világ ellenállásával – nem enged üdvösségügyéből, a világ által (netán későn) elismert igazából...

Nyolcvanhat éves korában, 2006. március 26-án hunyt el Béres József: a legendás Béres Csepp kikísérletezője, létrehozója. Pokoljárások után lett győztes ember: világhír, elismerés, díjak, s főként: emberek egészségének őrzője, sőt emberek életének megmentője. Közszeretet és dicsőség övezte az immunrendszert erősítő és a daganatos betegségek gyógyítását elősegítő nyomelemeket, ásványi anyagokat tartalmazó készítmény, a Béres Csepp megalkotásáért és persze töretlen életútjáért, tisztességéért. Azt érezték benne emberek milliói, amit ő büszkén vállalt: a népszerűtetet. Visszaemlékezésében rögzítette, hogy amikor az 1970-es évek második felében Aczél György személyesen akarta rávenni, hogy hagyja el az országot, bátran és egyértelműen mondott nemet: *„Az én őseim itt éltek, itt haltak meg, itt gürcöltek, itt fizettek adót. Nekem nem átjáróház ez az ország. Én szeretem ezt a népet, és nem hagyom el.”*

Ezért is tiszta és hibátlan ember volt – meg ezernyi másért. Ha nézzük életének állomásait és döntéseit: csak a legnagyobb elismeréssel tehetjük, a történelmi, politikai szorítások számbavételével különösen. A záhonyi születésű, szakkertészi végzettségű Béres Józsefet 1941-ben hívják be katonának, majd '43-tól frontszolgálat következik a Kárpátokon túli területeken. Komoly sebesüléssel tér haza a háború után, így is dolgozik, kertészeti munkát végez, '48-ban, huszonnyolc évesen tesz érettségi vizsgát. Családot alapít, gyermekei születnek. Hosszú ideig laboratóriumvezető egy mezőgazdasági intézményben, s 1965-ben, negyvenöt évesen szerez agrármérnöki diplomát. Tudományos munkatársként doktorál három évvel később. Az eddigiekből is látszik, hogy igen nehéz körülmények közepette ment a maga útján, későn végezve stúdiumokat, de töretlenül követve érdeklődését. Ez az érdeklődés vitte el az emberi immunrendszer vizsgálatáig, illetve ahhoz a kísérletekkel igazolt felismerésig, hogy összefüggés van a nyomelemek és a betegségek között. 1972-re nyert egyértelmű igazolást, hogy az általa felfedezett Béres Csepp szérum segít a rákbetegek gyógyulásában. Az emberek özönlenni kezdtek kisvárdai házához, s ő ingyen adta a szert. Segíteni akart, önzetlenül, úgy érezte, ez kötelessége. S a szakma és a politika reakciója? Erről így nyilatkozott: *„A kutatókat, orvosokat, politikusokat végképp nem érdekelték az eredményeim, és főleg nem százak, ezrek gyógyulásai. Hogy ez miért lehetett? Nem tudom. Ilyen az ember? Hiszem, hogy nem. Nem voltam orvos és vidéken éltem. Hogy jön ahhoz egy ismeretlen senki – gondolhatták ők –, hogy felfedezzen valamit, hogy rájöjjön valamire, amire még Amerikában, a legjobban felszerelt laboratóriumban sem jöttek rá?”* És megindult a retorzió. Bűnvádi eljárás indult ellene, följelentették sарlatánságért, elkobozták jegyzeteit, nem engedték hozzá a beteg embereket. Döbbenetes!

A magyar értelmiség színe-java állt ki aztán mellette – vagyis a gyógyulásra váró emberek mellett is –, Kósa Ferenc filmmel, melyet hosszú időre betiltottak, Nagy László, Illyés Gyula, Ratkó József, Sánta Ferenc, Déry Tibor, Csoóri Sándor, Balczó András és mások szóval s írással. Béres József nem adja föl, harcol a tengernyi ellenállással szemben. Hogy mindehhez mi adott erőt? Szavai adnak választ: *„Nem a magam hasznát kerestem, nem a magam érdekeit szolgálta a munkám, eredményeimmel embertársaimon akartam segíteni.”*

És győzött. 1976-ban megtörtént a készítmény szabadalmi bejelentése, majd két évvel később

kereskedelmi forgalomba került a Béres Csepp – egyelőre gyógyhatású készítményként. S a szer, egyáltalán Béres József tudósi és emberi vállalkozása diadalmasan és nagy hatósugárban kezd jelen lenni az emberek életében és a magyar társadalomban egyaránt. A nyolcvanas évek további kísérleteket és eredményeket hoznak, nagy elismerés, hogy 1987-ben végre bemutatják Kósa Ferenc 1976-ban és 1986-ban róla és tevékenységéről forgatott, *Az utolsó szó jogán* című filmet. 1989-ben, a rendszerváltoztatás előtt megalakul a nagy forgalmú és számos terméket értékesítő Béres Részvénytársaság, majd a korábban megvalósult Béres Alapítvány a *Teljes Életért* néven karitatív célokat szolgáló alapítványt hoz létre. 2000-ben végre a Béres Cseppet a gyógyhatású készítmény titulus után hivatalosan is gyógyszerre nyilvánították. Mintha a határon kívül is jól ismert egész vállalkozás az életnek üzenne: igazság és működés, misszió és tisztességes üzlet igenis összebékíthető, a szolgálat és piacgazdaság nem egymást kizáró fogalmak, s a későbbi díjak is ezt igazolják, többek között a legrangosabb hazai tudományos elismerés, a Széchenyi-díj, a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje, a Magyar Örökség Díj.

Béres József: hibátlan ember, s itt nyilván nem elsősorban az emberi gyarlóságok világára kell gondolnunk. Hibátlan: másokat szolgálni kívánó mivoltában! A róla írott kötet, a *Cseppben az élet* című könyv szerzője, Béres Klára, aki egyébként az összvállalkozást máig működtető ifjabb Béres József felesége, a hitet és erőt adó nagy tudósról szólva a hitet hangsúlyozza. Azt a hitet, amelynek lényege az a meggyőződés, hogy – idézve a szerzőt – „semmi nem reménytelen, semmi nem hiábavaló, hogy létezik a Gondviselés és győz az igazság”.

Kaiser László: Németh László és Berzsenyi

Hatások fonják be, kísérik életünket. Az ember – a maga irányított csapásán túl – ötvözet, amelyet a sok kis, netán kacskaringós utacska formál, s ezek egy nagy úthoz, Németh László szavával élve: vállalkozásához vezetnek. Kik voltak rád nagy hatással, s megmondom, ki vagy – ez a halálosan komoly játék fátumszerűen csupaszít minket, ha nem is pőrére, de mindenképpen vetkőztetve és tanulságosan. S minél nagyobb a szellem, annál bátrabban vallja s vállalja a hatást és hatásokat, legyen az ember, könyv, környezet, bármi.

Németh Lászlót, akit evidens módon a legnagyobb magyar alkotók közé sorolok, sőt szellemi és erkölcsi zseninek tartok: óriási mennyiségű kulturális hatás ért, az egyszeri emberi életben hihetetlen nagyságú tudást halmozott föl a humán dolgoktól a természettudományos műveltségig, a nyelvek ismeretétől az elképesztően széles körű olvasottságig. Nem véletlen ugyan-akkor, hogy gazdag életművében néhány név folyamatosan fölbukkan és jelen van, számos alkalommal hivatkozik rájuk, olyanokra, akik egyrészt vulkánszerűen és kiemelkedő módon hatással voltak az emberre és íróra, másrészt azokra, akik „*vállalkozása*” rokon az övével, s végül azok magasodnak a szövegekben, akik hasonló „*életreceptet*” kínálnak, hasonló „*növéstervben*” gondolkodnak.

Személyes példát előhozva: a hetvenes évek közepén Grezsa Ferenc előadásait hallgatva Szegeden, a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán belém égett a mondat: Életük minden kérdésére választ ad Németh László életműve. Vagyis ez a válaszadás visszaköszön, vissza kell, hogy köszönjön azoknak a válaszaira, akikhez Németh László fordult. De miképpen ő is küzdött a mindenkori válasz megfejtéséért (erre a Berzsenyi- könyv is példa), mindenkinek küzdeni kell, a sematikus és a könnyebb ellenállás irányába mozduló értelmezés nem vezethet sehova! Hogy írta Németh? „*A mű nálam mindig csak érintő az élet görbéjéhez, eredményei nem alkalmazható tanítások, csak figyelmeztetések.*”

Kik voltak tehát, akik művekkel és személyükkel, mondhatni, az úttal (hiszen az út is mű!) Németh Lászlónak „*figyelmeztetést*” adtak? Kik azok, akik ennek a kivételesen nagy ívű, mennyiségileg, minőségileg lenyűgöző gondolkodói és alkotói életmű pilléreinek tekinthetők, és hozzájárultak a kiteljesedéshez? Hogy fogalmazott Németh? „*Ha munkásságom lényegét egyetlen kérdésben kéne összegeznem, az az lehetne: van-e értelme az adott nagy nehézségek közt az erkölcsi harcnak?*” Tehát kik azok, akik azt sugallták az írónak, hogy az erkölcsi harc vállalása kötelesség, s ez már eleve életgyőzelem, eredménytől függetlenül... A névsor lenyűgöző, még akkor is, ha csupán a legfontosabbakat említjük. Az ókori görögség nagyjai, Tolsztoj, Gandhi, Albert Schweitzer. A magyar irodalomból és kultúrából? Elsőnek Ady Endre, aztán Széchenyi és Bartók, Szabó Dezső, Móricz Zsigmond, a régebbi magyar irodalomból főleg Csokonai, Katona József, Kemény Zsigmond, Tolnai Lajos és persze Berzsenyi.

E neveket sok minden összeköti, és sok minden szétválasztja. A vitathatatlan hatalmas tehetségen túl jellemző rájuk a vívódó jobbítási szándék önmagukkal, közösségükkel, tehát az emberiséggel szemben is, de főként az, hogy bár kimagasodtak korukban és korukból, nem, alig vagy nehezen értették műveiket, törekvéseiket, megannyi gáncsoskodás, szellemi és olykor nem csupán szellemi erőszak kísérte a tágan értelmezett útjaikat. Sokat foglalkozott velük Németh, sokszor emlegette őket, de könyvet háromról írt, a Bolyai Akadémia kiadásában Széchenyiről 1942-ben (róla egyébként drámát is ugyanebben az évben), Móricz Zsigmondról (1943-ban látott napvilágot a Turul Kiadónál) és Berzsenyi Dánielről 1937-ben, amely kötetben 1939-ben jelent meg a Franklin Kiadónál.

Az eddigiekből is egyértelműen kitetszik, hogy Berzsenyi kiemelkedően sokat jelentett Némethnek, a miért és miért éppen akkor született a vele foglalkozó könyv kérdésre kell bővebb választ adnunk. 1937-ben, tehát a megírás idején harminchat éves Németh, tizenkét esztendő írói múlttal a háta mögött (1925-ben robbant be a magyar irodalomba a *Horváthné meghal* című Nyugat-pályadíjnyertes novellával) már a kor izgalmas alkotója, értelmisége. Kenyérkeresete az orvosi munka, s bár szépíróként fedezték föl, és Osvát Ernő, a *Nyugat* legendás szerkesztője is ebbe az irányba próbálja tolni, ő, szinte igazolva levelében megfogalmazott elképzelését, miszerint „*a magyar szellemi erők organizátora*” szeretne lenni, kritikákkal, tanulmányokkal keresi s jelöli a helyesnek vélt utat, közben azért szépíróként is bizonyít: 1929-ben a *Napkelet* folyóirat közli a méltatlanul kevés fényt kapott *Emberi színjáték* című regényét. Több lap munkatársa, majd a *Nyugat* vezérkritikusa, egészen a folyóirattal és Babits Mihállyal való szakításig. 1932-re eljut odáig, hogy elképzeléseihez, minőségelvéhez, eszméihez, szenzibilis és mélyen tisztességes alkatához neki megfelelő partnereket nehezen találhat a trianoni tragédia után lassan épülő, de szellemi életében vagdalkozó Magyarországon; ennek krónikája az 1934-ben megjelent *Ember és szerep*, s ennek a fölismerésnek gyümölcse az 1932 szeptemberétől 1937 tavaszáig egyedül írt és szerkesztett Tanú folyóirat. Vallotta ebben: „*Maláriás vidéken nem lehet büntetlenül élni: ha nem*

betegszem meg a maláriától, megbetegszem a kinintől.” Vallotta, de tett is ellene, hiszen a diagnózis felállítása akaratmozdító erő is. A *Tanú* mellett fantasztikus munkabírással dolgozott, ekkor született a *Magyarság és Európa* (némely gondolata a Berzsenyi-könyvben folytatódik), a *Gyász* című, sokak által legtökéletesebbnek tartott regénye, *Ortega és Pirandello* című tanulmánykötete, szóval ontja az írásokat. Közben szervez, organizál, a népi írók ideológusa, a Rádióban az irodalmi osztály vezetője, 1934-ben Fülep Lajossal és a jó barát Gulyás Pál debreceni költővel megindítja a *Válasz* folyóiratot, 1935-ben csatlakozik az Új Szellemi Front reformmozgalomhoz. A harmincas évek közepére és az ő harmincas éveinek közepére nem csupán életmű van már mögötte, hanem kész a gondolkodó, a szellem embere, az író, a magyarság sorsának aggódója, a magyarságnak receptet adója s bizonyos mértékig alakítója.

Bár az esszé kísérlet, Németh László esszéiben, még a terjedelmileg legkisebbekben is, mindig összegez egyben. Összegez valamit önmagából, vagy éppen önmagának és a világnak, az írás tárgyának és témájának ürügyén iránytűmondatok fogalmazódnak meg. Végképp összegző a Berzsenyi-könyv, szerény címe, a *Berzsenyi* csupán a költő vezetékneve, ám a költő és munkássága, életének árnyai és csúcsai részletesen, teljességre törően állnak össze a személyességet vállaló stílusban. Összegző, mert visszatekint a kötet a Berzsenyit megelőző évszázadokra, megrajzolja a költő korát s kortársait, a XVIII. század vége s a XIX. század első harmada oly ellentmondásos időszakát, I. Ferenc magyar király és osztrák császár uralmának idejét, a jakobinusok kivégzésétől az ezt követő lassú levegővételekig, majd vizsgálja a további évtizedeket, eljutva a XX. századhoz, a harmincas évekig, megfogalmazván az örök Németh László- i kérdést: az alkotó szelleme hogyan épült be a mába? És összegző abban is, hogy a gondolkodó Németh szinte mindig eddigi szemléleti sarokköve benne van a műben, mindaz, ami már híveket és támadókat szerzett, de az is itt van csírájában, vagy éppen kibontva, amit később „*bábáskodott fényre*” – hogy az ő szavával éljünk. S tájleírásaiban is összegez: Vas és Somogy megye, Egyházashetye, a viszonylagosan édeni Sömjén és persze a zord Nikla szellemét, a hely szellemét idézi meg, benne Berzsenyi ettől nem elvonatkozatható művészetét, életmódját, alkatát.

A Németh László-i életmű egyik csúcsa ez a Berzsenyi-könyv, tisztáztuk, hogy nem előzmény nélküli, s hogy mennyire forró és lüktető az alkotói köldökzsinór a kötet szerzője s a kötet tárgya között. De nem előzmény nélküli olyan szempontból sem, hogy Németh korábban, már 1936-ban foglalkozott a költővel. Előbb a *Berzsenyi útja* című írásában; ebben nem csupán alkotói pályát rajzol meg, hanem azt a fontossági sorrendet, ha úgy tetszik, ívet bizonyítja, mely a költőt jellemzi s melynek stációi: lélek, gondolat, mesterség, s melyeket – legalábbis egy részüket – hiányol még nagy alkotóknál is. Nem elég a mesterség tudása, sőt, a tehetség sem, kell valami fundamentális nagy háttér az emberben – ez a tétel végigvonul Németh pályáján, s ez nála mindenkire vonatkozik, nem csupán a művészre. A másik írás, az *Esték Sümegen* is igen érdekes és egyedülálló számvetés. A Berzsenyi-könyvre készülvén Németh egyedül bebarangolta azt a vidéket, azt a földet, amelyhez a költőt „*élete és költészete kötik*”. Jól felkészült. Az út során „*lelke fűrtjeit megöblítette*” a Dunántúl eme részeinek jellegzetességeiben, a „*legszebb kultúrtájának*” nevezett Kemenesalja és Sömjén atmoszférájában s a sötétebb tónusú Nikla világában, amelyet Berzsenyi, az „*elvadult Diogenész*” a száműzetés helyének tartott. S ha már művek: meg kell említeni tényként és érdekességként, hogy Németh jó tíz évvel később – mennyi minden történt ez idő alatt a nagyvilágban és Magyarországon! – *Berzsenyi ürügyén* címmel emlékbeszédet tartott a *Válasz* folyóirat és a Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság kaposvári Berzsenyi-ünnepélyén.

Maga a nagy mű, a *Berzsenyi*, melyet Vekerdi László az első „Tanu-túli hosszú-esszének”

nevez, valójában monográfia – Németh László módra. Tudományos fölkészültség, adatgazdagság, ugyanakkor számos kitekintés és persze új szempontok gazdag tárháza jellegzetes stílusban.

A hat fejezetből (1. *Sopron ellenében*, 2. *Ember a műhelyben*, 3. *Nikla és Széphalom*, 4. *Összeomlás*, 5. *Önigazolás*, 6. *Kiaknázatlan*) álló írás nyilván nem csupán Berzsenyi személyével és műveivel foglalkozik, a személy és művek fogadtatásával is. Hiszen utána kellett járnia annak az irodalomtörténeti ténynek, hogy ez a fénylő tehetségű költő, aki a kor ellenében az egykori eszméket és ideákat hiányolja, s Kazinczy Ferenc barátsága, Döbrentei Gábor védő szavai miért nem voltak elegendők, hogy elfogadják súlyának megfelelően, nem beszélve Kölcsey Ferenc bántó és gyógyíthatatlan sebet okozó kritikájáról, szóval meg kellett vizsgálni ennek okát, okait. És Németh egyértelmű választ ad. Előtte leszögezi: Berzsenyi nagy lélek volt, nem csupán irodalmi író, ő „*a költészet metrumos diétája volt, ahol azért szólal föl az ember, hogy nemzetét emelje*”. S ha így van, márpedig így van, akkor egy betegség, egy szellem, a magyar irodalomra jellemző kór az oka. S mi ez? Németh megint pontosan fogalmaz, olyannyira, hogy a saját korára is érvényes, de napjainkra is: „*A magyar irodalomnak valóban legnagyobb betegsége a literátorszellem, amely az elhagyott és benőtt magyar források közt lajtos kordékkal ide-oda szaladgáló emberkéek uralmát teremtette meg az amúgy is gyér szomjúságokon.*” Íme a magyarázat, s egy Széchenyi kellett, jellemző módon nem irodalmár, hogy a korban Berzsenyi kivételes nagyságára valaki tévedhetetlenül rámutasson.

A *Berzsenyi* fő gondolatmenetében ott van az addigi Németh László, az útkereső, a lázadó, a receptfölmutató. (Meglepő, hogy korabeli kritika egységesen dicsérte a művet, hiszen korábban megannyi támadás érte hasonló gondolatok miatt. Talán a *Tanút* odahagyó írók üdvözölték inkább, mintsem a mű értékeit, igazságait.) De benne van a későbbi Németh László is. Hiszen a nem sokkal ez után íródott, s oly sok ellenséget szerzett *Kisebbségben* ott van az az alkotói jelleg, amit a Berzsenyiben fölmutatott, a mély-magyar típus, természetesen leíró, tipológiai és erkölcsi értelemben. S a nagy vihart kavarázó *Második szárszói beszéd* (1943) is visszanyúlik a Berzsenyihez.

De az egész további pálya, a „*literátorszellem*” ellenében teremti meg a művekben a maga „*emberfaunáját*”, a minőségi embert, akinél nem elég, hogy tehetséges. Hogy mondta pályája vége felé Németh? „*A Minőség, ahogy én értettem, nemcsak az értelemben, az egész biológikumban akar visszhangot kiváltani... magatartás, életvitel, emberi atmoszféra. A Minőség nemcsak eszme, utópia: antropologikum.*” Vagyis olyan ember, aki vállalja az erkölcsi harcot, a személyiség, személyisége megőrzését. A műveket pásztázva: Kurátor Zsófitól, Kárász Nellitől a drámák hősein át Égető Eszterig, Kertész Ágnesig. Mind-mind, Berzsenyi – mutatis mutandis – is ilyen, hiszen a maguk „*növéssterve*” szerint emelkedni, emelkedtetni akarnak...

Ballai László: Jókai kontra ki?

Mindig is szórakoztattak azok a derék utilitaristák, akik arra törekedtek, hogy valamely köznapi

célt és értelmet költöztessenek az irodalomba. A pszichológus szerint a szerző kiírja magából, ami a lelkét nyomja, a jogász úgy véli, segít a jogkövető magatartás elsajátításában, a történész szerint ráirányítja a figyelmet a nemzeti múltra, és akkor még nem szóltam a szücsök, fafaragók és egyéb hagyományőrzők reflexióiról, sem pedig a szerelmesekről, akik valentine-jukhoz hányféle verset – rímest, rímtelent köszönhetnek nekünk. Nem meglepő tehát, hogy az – egyébként nyilván teljesen haszontalan és fölösleges – írással kapcsolatos megértés és jóindulat olyan kérdésekben is megnyilvánul, mint „és ezzel jól lehet keresni?” vagy „mikor van erre idő?”. Az viszont igen, hogy Tóth Krisztina irodalmár, egy klasszikus műről szólva miért nem az esztétikai megközelítésből indul ki, hogy tudniillik az irodalom művészet, maga cél, megismerés, semmi mással nem helyettesíthető önálló és autonóm értékrendszer, amelyen belül persze a mű érintője az ősrobbanástól egy kezdő gyermekorvos (vagy asszisztense) elmékedéséig bármi lehet.

Tóth Krisztina ugyanis egy interjújában annak a véleményének adott hangot, hogy Jókai Mór *Aranyembere* helyett Berg Judit *Lengemeséjé*t kellene felvenni a kötelező olvasmányok közé. Nem gondoltam volna, hogy valaha is Jókai Mórt kell megvédenem, és éppen egy irodalmárral szemben. A gondolatok továbbontogatása előtt idézzük pontosan a *Könyvesmagazin* szöveghelyét:

„– Mit kellene mindenképp felvenni a kötelező olvasmányok listájára?

– Berg Judit *Lengemeséjé* sorozatát.

– Melyik könyvet kellene mindenképp levenni a listáról?

– Jókai *Aranyember* című művét. Nem elsősorban azért, mert nehezen olvasható és kedvét szegi a diákoknak, hanem a nőalakok ábrázolása miatt. Mert mit tudunk meg róluk? Tímea nem szereti a férjét, de engedelmesen szolgálja. Rendben tartja a házat és viszi a férfi üzleti ügyeit, ha távol van. Soha nincs egy rossz szava sem. Noémi szerelmes, de osztozik a férfin. Tímár Mihály néha megjelenik a szigeten, aztán elmegy. Noémi sose kérdez, csak örül. Nem lázadozik, hanem csinosan várja Tímárt, amikor az éppen ráér. Hasonló problémám van az alsósoknak ajánlott *Bárány Boldizsárral* [Szabó Magda műve – a szerk]. Felsorolom Borbála tulajdonságait: szerény, halk szavú, szorgos. Mindig melegen teszi a levest az ura elé. Rendben tartja a házat, és amint van egy kis ideje, rohan a fodrászműhelybe. Sose ül le. Aranykezű, azaz mindig jókat főz. Bertalan, az apa, ezzel szemben zord, kevés szavú. Amikor Boldizsár elcsavarog, komoran lecsatolja a nadrágszíját. Lili lányom szerencsére nem értette, miért csatolja le: azt hitte, csak azért, mert nagyon teleette magát. Rémes... A gyerekeink az iskolában olvasott művekből építik fel, milyenek is a nemi szerepek.

– Mit olvasol, amikor írsz? És milyen könyveket kerülsz ebben az időszakban?

– Azokat a számomra kedves szerzőket, akiknek nagyon markáns hangjuk van, prózáírás közben nem tudom olvasni, mert néha átalakítják a belső mondataim ritmusát, hatnak a saját szövegem lélegzetvételére, és ezt érzem.”

Igen, hát ilyesmit hallani a fodrásznál, ahol a politikával és az egészségüggyel kapcsolatban is mindennel tisztában vannak. Túl azon, hogy mennyi minden nem jó – tulajdonképpen semmi sem –, főképp, hogy az, amit a hölgyvendég csinál – amikor éppen nem festik vagy főnözik (hol is vannak azok a nagy szárítóbúrák, amelyek alól kikiabáltak egymásnak; senki nem hallotta, mit mond a másik) –, az milyen nehéz.

Olvasni is nehéz. Főleg, ha valaki nem olvas, mint a mai diákok. Azért vannak kivételek. Megkérdeztem a tavaly érettségizett, egyetemista szomszéd lányt – fiatal kora ellenére már két

idegen nyelven is jól beszél –, nehéznek találta-e az *Aranyembert*. Nem, válaszolta, egyáltalán nem, ő a *Szent Péter esernyőjét* tartotta unalmasnak. Vigyázni kell tehát egy mű szubjektív megítélésével. Én például tizenhárom éves koromban már *A kőszívű ember fia*i alapján rendkívül színesnek tartottam Jókai írói palettáját. Emlékszem a borzongásra, amely elfogott, amikor az oroszországi hóviharban Ödön szánját üldözőbe vették a farkasok. (Hasonlóan izgalmas jelenettel kezdődik az *Aranyember* is: fergeteg idején egy elszabadult vízimalomnak sodródó hajó a Vaskapuban, a fedélzetén egy haldokló öreg török és gyönyörű, fiatal lánya.) Azt is megjegyeztem, hogy a hajót oroszul imcsiknek mondják. Egyetértettünk a szomszéd lánnyal abban, hogyha olvasás közben ismeretlen kifejezéssel találkozik az ember, akkor felüti a szótárat. (Utilitarista szempontból: Jókaiival igencsak fejleszthető a szókincs.)

Nem túl szerencsés, hogy az olvasó – jelesül egy irodalmár lánya – nem érti, hogy mit olvas. Miért nem tudhatja meg egy mai gyermek, hogy régen a nevelési eszköztárba tartozott a verés? (Az iskolában is.) Hogy milyen jól megy a sora? „Rémes.” Mellesleg a gyermekek olvasáskészségének fejlesztése a tanáron is múlik. Csokonai Vitéz Mihály, az első ismert magyar élménypedagógus, például érte rajongó diákjaival két hónap alatt játszva bepótoltatta a teljes fél éves anyagot – klasszikus latin szerzők veretes műveit latinul –, és még a *Cultura* című drámáját is előadatta velük. (Utóbbiért meg is fenytették, mert szerepel benne a *Rákóczi-nóta* – hallatlan politikai merészséget jelentett ez négy esztendővel a magyar jakobinusok kivégzése után.)

Miért Jókait kellene kivenni a kötelező olvasmányok közül (miért nem a méltatlanul oda bepaszírozott Herceg Ferencet és Wass Albertet)? „Mikor Jókai a regényei legjavát írta, a magyar történelem egyik sivatagos útvonalán, az elnyomatás korában műveinek nemzeti jelentősége abban állott, hogy vigasztalta a halálos álomba dermedt magyarságot – írja Szerb Antal. – Széchenyi István, Wesselényi Miklós és a reformkor hősei (*Egy Magyar nábob, Kárpáthy Zoltán*), a szabadságharc mártírjai és az elnyomás korának néma szenvedői (*Az új földesúr*) úgy maradnak meg a magyar ifjúság tudatában, abban a ragyogó, de mégis emberi glóriában, ahogy Jókai legendává nemesítette őket. Ez a kép nem egyezik a történelem objektív víziójával, de erre a legendára éppoly szükség van, mint az igazságra. Ha egy író ezt tudja adni, betöltötte legmagasabb hivatását.” Adta ezt pedig emberi és nemzeti méltóságát megtartva (nem pedig a cinikus, elnyomó, sőt fasizálódó hatalomhoz törleszkedve, mint Herceg Ferenc és Wass Albert).

Jókai Mór ráadásul kitűnő író. Senki nem tud úgy belevágni a történetbe, mint ő a *Névtelen várban*, vagy bevezetni a történet előzményeibe, mint a *Rab Rábyban*. Klasszikus. Ez azt jelenti, hogy nem azoknak való, akik tanulnak olvasni, hanem azoknak, akik már tudnak. És akik abban a korban, amikor az *Aranyember* kötelező olvasmány, még nem tudnak olvasni, azokon Berg Judit szövegei is aligha segítenek.

Különben fantasztikus lenne, ha annyit olvasnának a mai gyerekek, hogy az irodalom komolyan befolyásolja a személyiségfejlődésüket. De nézzük meg a „női” szerepmintát, amitől a mai lányokat olyannyira óvja Tóth Krisztina. Noéminek valóban nem kell mondani, hogy „sose kérdezz”. (Mire is ment a *Kékszakállú herceg várának* Juditja, az abszolút női toposz, a kérdezősködéssel?) A sparheltről és a hálószobáról emeljük magasabbra a látószöveget, és Noémi jellemét abban a jelenetben vegyük szemügyre, amelyben szerelme, Tímár Mihály és közös gyermekük megbetegszik. A gyermek gyógyíthatatlan, meg is hal. És az anya, hogy el ne veszítse a férfit is, megkíméli őt e szörnyű hírtől. Helyes ez? Vajon mi a helyes ebben a helyzetben? Ki is lehet, ki is kell lépni a férfi–női szerepjátekből. Vajon létezik-e olyan emberi cselekedet, amelyben

nem elsősorban magunkra, érdekeinkre, fájdalmunkra gondolunk? S ha igen, vajon nem az-e az igazi emberi cselekedet? Vajon Tóth Krisztina képes lenne-e ilyen önfeláldozásra? Én mit tennék ebben a helyzetben? – a jó olvasóban ez a kérdés lobog.

Mit kell tennem, szabad-e átgondolatlan kijelentéseket odacsapnom e mai helyzetben, különösen, ha már ilyen utilitarista vagyok? Jókai kontra ki? Az *Aranyembert* tagadó kijelentésnek politikai aspektusa is van. Természetesen nem igényel akkora bátorságot, mint Csokonai Vitéz Mihály gesztusa, amellyel a reakciós hatalmat elvtelenül kiszolgáló Festetics gróf szemébe vágja a *Rákóczi-nótát*. Semmilyen bátorságot nem igényel. Csak éppen alkalmat ad arra, hogy a fennálló, magát nemzetiként aposztrofáló kurzus újabb támadást indítson, nem Tóth Krisztina irodalmár, hanem az egész hivatalosan el nem ismert irodalom ellen, fennszóval harsogva, hogy lám a „liberálisok”, „zsidók”, „kommunisták” stb. már Jókait sem ismerik el. A nemzeti romanticizmus túlhajtásait sokkal finomabban kell nyesegetni. Én például *A szabadság rabja* című regényemben Ráby Mátyás – Jókai *Rab Rábyja* – történetét immár a történeti valósághoz hűen dolgoztam fel (Jókainak semmit fel nem róva, hiszen a szélhámos emlékirata, amelyre műve épül, kezdetben engem is megtévesztett). Egy regény megírása persze sokkal hosszadalmasabb és fáradságosabb, mint egy bonmot odavetése.

Nem kell szeretni Jókait, de ismerni kell. Mikszáthot is, Csokonait is, Balassit is, Villont is, Vergiliust is és Homéroszt is. Egyszóval a klasszikusokat, akik nem véletlenül nemesedtek azzá. Fontos a kortárs irodalom, de például egy Berg Judit, egy Tóth Krisztina is akkor értékelhető a mai olvasó számára, ha vannak fogalmai arról a mérhetetlenül útról, amelyet Homérosztól fogva az írás művészetének legjelesebbjei bejártak. Akik nem féltek attól, hogyha a számukra kedves, markáns hangú szerzőket olvassák írás közben, akkor elapad a saját hangjuk. Akiknek volt saját hangja.

Saját hang, megismételhetetlen egyéniség, ez az irodalom. Hát micsoda disznó Krúdy Szindbádja – legalábbis utilitarista szempontból – aki minden nőben csak a nőt látja, csak a bokáját lesi, vagy a nyakán játszó kis hajpihéket? Vagy hát milyen hasznosság szempontjából is? Mire megy ki a feminista játszma? Nem arra, hogy jobban szeressenek, észrevegyenek, mint eddig? És nem csakis arra? Ezt kérjük számon szegény Jókain? Nem pedig magunkon? Hogy már egy rántottát sem tudunk készíteni annak a nyomorultnak, aki különben is ki tudja vasalni az ingét? Aki nélkül, ha elmartuk magunktól, mi leszünk végtelenül nyomorultak? Nos, Jókai Mór életműve éppen azt példázza, hogy az irodalom nem kofabazár, hasznos dolgok csereplacca, hazudott utilitarizmus, hanem maga a szépség. Mennyire örülhetne bármely Tóth Krisztina, ha így írnának róla:

„Meglepő szépség. Termetének gyönyörű idomait elárulja a tapadó éji köntös, mely egész nyakáig fölért, s ott van halványsárga szalaggal összehúzva, míg hímzett szegélyei lábujjhegyeit is eltakarják. A szétzilált haj félig befonottan hullik alá a földig hosszasan, mint egy aranyzuhatag.”

Nándi Mihály: Törkök Kínában

Türk nemzetvezető süvege alól világ a világ. Igen, a törkök, a bizánci források tanúsága szerint, már a IX. század óta jelen vannak Európában.

Lejegyezték, hogy a szerencsének jó és kedvező folyásaképpen dolgaikra mindig hátulról fúj a szél, hiszen amikor közülük sokan, sokszor szükségbe jutnak, egyeseknek még olyankor is akkora bőség áll rendelkezésére, amekkorát csak messze tekintő előrelátásból, a kellő pillanatra ügyelve elraktározhatnak. A türk nép, amely egy fő alatt áll, feljebbvalóitól kemény és súlyos büntetést szenved elkövetett vétkeiért, s mint amelyet így nem szeretet, hanem félelem tart féken, a fáradalmakat és nehézségeket derekasan tűri, dacol a hőséggel, faggal és a szükségekben való egyéb nélkülözéssel, lévén nomád nép. A törkök törzsei fürkészők és szándékaikat rejtegetők, barátságtalanok és megbízhatatlanok, és mivel telhetetlen kincsszomj rabjai, semmibe sem veszik az esküt, sem szerződéseket nem tartanak meg, sem ajándékokkal nem elégszenek meg, hanem mielőtt az adottat elfogadnák, fondorlaton és szerződészegésen török a fejüket.

A türk vezető hát mindezekkel a tarsolyában bátran fejébe is csaphatta a süvegét – bizánci brokátból, kínai selyemből valót –, hogy megsarkantyúzhassa táltosát, és Taskentben teremjen. Elégedetten emelhetette át lábát a kengyelét tartó rabszolga feje felett, hiszen hároméves kemény munkával sikerült elérnie, hogy az Azerbajdzsán, Kazahsztán, Kirgizisztán, Törökország és Üzbegisztán alkotta, 2009-ben megalapított Türk Tanácsban megfigyelői státust szerezzen országának, és megrendezhesse a szervezet ipari és kereskedelmi kamarájának nagyszabású üzleti fórumát. A Tanács budapesti képviselőének a fenntartása, illetve a szervezeti tagdíj alig több, mint félmilliárd forintba rúgott.

A Türk Nyelvű Államok Együttműködési Tanácsában kérdezték is a törkök vezetőjét, mit is keresel miközöttünk, haver? Hiszen te nem vagy türk. „De még mennyire hogy, hát együtt űztük a csodaszarvast a turulmadár suhogó szárnyai alatt, testvérek.” Mikor, hol? Ugyan, mi muszlimok vagyunk, a mi népeink által lakott széles téreken Krisztus követői pedig nem élhetnek békében és nyugalomban. A Biblia például tiltott könyv Kazahsztánban, Kirgizisztánban és Üzbegisztánban is. Te pedig – amint kürtölöd magadról – igen nagy keresztény vagy. „Világ törkjei egyesüljete az Unió váll-lapos bürokratái ellen! – hangzott a frappáns válasz. – Le a liberalizmussal, a civil szervezetekkel és a sajtószabadsággal! Különben is Türkmenisztán hiányzik a tanácsból.”

De térjünk vissza Üzbegisztánba, ahol is a törkök vezére méltán beszélhetett a türk–üzbég viszony stratégiai szintre emeléséről, miközben megnyitotta a kapcsolatok új minőségét bizonyító Üzbég–Türk Burgonyakutató Központot. A dinamikusan fejlődő gazdasági kapcsolatokat a statisztikai adatok is igazolják: a 250 milliárd euróra rúgó türk külkereskedelemből 150 millió eurós árucserre-forgalom bonyolódik le Üzbegisztánnal. Történt pedig, hogy Bazarovot, az ismert üzbég emberi jogi aktivistát baseballütőkkel támadó suhancok félholtra verték. A súlyos állapotban kórházba szállított politikusnak azt kellett szégyenkezve meghallgatnia a belügyminisztérium képviselőjétől, hogy az egészről ő tehet, mert a meleg jogainak tiszteletben tartását követelő felhívásával provokálta az üzbég nemzetet. „Baseball ütők? – fel is emelte fejét csúcsos süvege alól a türk vezető. – Micsoda kravall, egy pesties türk kifejezéssel szólva. Ezt mi nem így szoktuk, bicskával szurkáljuk meg a disznót.” De a rá jellemző végtelen bölcsességgel nem hagyta, hogy a jelentéktelen incidens csak a legcsekélyebb felhőárnyékot is vessen a virágzónak induló türk–üzbég mezőgazdasági kapcsolatokra. Az ottani termelés elsősorban a

gyapotra alapul, és megszokottnak számít az, hogy a betakarítási időszakban a földeken kényszermunkások dolgoznak. Ez a gyakorlat a törkök vezetőjének országában sem ismeretlen, de kétségtelenül további fejlesztésre szorul.

Azzal a türk vezér, süvegét jól fejébe nyomva csodaszarvasán repült is tovább Kínába, hogy ott – amellet, hogy simogassák, szeretgessék, eredetmítoszaival egyetemben valódi műselyem köntösbe öltöztessék – még nagyobb sikereket zsebelhessen be. Az ottani fővezérlet amelyet – hát ilyen furcsa a nyelvészet – Kínai Kommunista Pártnak neveznek, már 1989-ben, a Tienanmen-téren bebizonyította, hogy a végsőig elkötelezett a liberalizmus elleni harcban, így indokoltá vált, hogy a türk felsőoktatás elmúlt évtizedeinek legnagyobb beruházása, a sanghaji elitegyetem, a Fudan budapesti kampuszának építése legyen – kínai hitelből. A türk kormányzati dokumentumok szerint a kivitelezés kizárólagosan kínai projektként valósítható meg, a – közbeszerzést kímélő – jogi szabályozást illetoen pedig „szükséges elérni azt a pontot, amelynek eredményeként a beruházással összefüggo folyamat már nem állítható le”. Jó hír, hogy a kínai egyetem már meg is egyezett a világ legnagyobb építőipari cégével, a Kínai Állami Építőmérnöki Vállalattal. A terv megvalósítása felülmúlja azt az összeget is, mint amennyit a teljes türk felsőoktatás működésére költöttek 2019-ben.

A türk vezérnek nyusztprémes táltossüvege alól végtelen bölcsességében meghozott döntését – állama politikai szuverenitásának és adósságának a lehető legkedvezőbb irányba fordítását – alátámasztják a következő tények is: 2017 januárjában az Afrikai Unió etiópai, Addisz-Abeában álló húszemeletes székházának technikusai szokatlan jelenségre figyeltek fel. Az épület szervereinek adatforgalma minden éjszaka éjfél és kettő óra közt megugrott, pedig ilyenkor alig tartózkodott valaki az épületben. A biztonsági átvizsgáláskor kiderült a forgalomnövekedés oka: az adatok minden éjjel titokban átmásolódtak egy sanghaji szerverre. Asztalokba és falakba rejtett lehallgató berendezések garmadája is előkerült. Az épületet Kína ajándékozta Afrikának, kivitelezője pedig a Kínai Állami Építőmérnöki Vállalat volt. Az Afrikai Unió székházában keletkezett bizalmas információk öt éven keresztül kerülhettek a legjobb helyre. Az incidenst félreértve az Egyesült Államok védelmi minisztériuma – a kínai katonai hírszerzéshez fűződő szoros kapcsolata miatt – feketelistára rakta a vállalatot. Egy elnöki rendelet külön megtiltotta, hogy amerikai állampolgárok vagy cégek részvényesei lehessenek a kínai építővállalatnak. A Világbank adatai szerint a Kínai Állami Építőmérnöki Vállalat a Fülöp-szigeteken, a Bahamákon és Pakisztánban sok százmillió dollárnyi kenőpénzt fizetett ki. 2021 januárjában az ausztrál kormány akadályozta meg, hogy a kínai cég felvásároljon egy ausztráliai építkezési vállalatot. A törkök liberalizmus elleni harcának hatékonyságát fokozza, hogy a sanghaji Fudan Egyetem a Kínai Kommunista Párt elitképzője, szorosán együttműködik a kínai hírszerzéssel, külön kémiskolát működtet, és tanárainak, valamint hallgatóinak legalább negyede párttag.

A türk vezető süvege alatti főben, a messze tekintő előrelátás, tehát a keleti nyitás – pesties türkizmussal: a „Drang nach Osten” – jegyében újabb tervek forrhatnak a reményteli jövőt illetoen. Kína felvétele a Türk Nyelvű Államok Együttműködési Tanácsába. A türk állam felvétele a Kínai Nemzetközösségbe. Hogy olyan még nincs? Hát majd lesz! Európa is most alakul át az erős türkizmus követelményei szerint: „Gyöknyelvben győzni fogsz!”

Ballai László: Pentheszileia

Egy nyers erővel lüktető, szókimondó családtörténet a Vígstreamházban. Hogyan örököljük a sorsunkat? Képesek vagyunk-e letenni hosszú ideje cipelt terheinket? Ezekre a kérdésekre szeretné keresni a választ Kincses Réka női sorsokat bemutató drámája, *A Pentheszileia Program*. A generációkon átívelő családtörténet egy különleges tehetségű szerzőnő szemszögén keresztül Pentheszileia mítoszát – és Kleist drámáját – felhasználva egy XX. századi erdélyi kisvárosi miliőben játszódik. Pentheszileia itt olyan „amazon”, aki unalmát szerelmeskedésekbe fojtja. Akhilleusszal, az igazival képtelen vállalni a közös életet. A hősnő hangokat is hall menekülésről, hazugságról és hatalmi harcról, az anyák és apák, nagyanyák és nagyapák életéből, és érzi, hogy nincs szabad választása, hanem őbenne sűrűsödött össze a generációs átok, és szakítania kell az „anyák törvényével”. (A fogalmat is Kleisttől kölcsönözte a szerzőnő).

Kincses Réka marosvásárhelyi származású, Németországban élő magyar filmrendező, aki az írással is kísérletezik. A kezdő írókat mindig magával ragadja a pszichológiai programok ötlete, amely Sigmund Freudtól származik, aki az emberi tudattalan különféle – sokszor valóban ellentmondásos – mechanizmusaihoz a görög mitológiából kölcsönzött elnevezéseket.

Freud tanár hatását a pszichológia tudománnyá válására, egyszersmind a társadalmi gondolkozásra ma is az emberi szellem legnagyobb teljesítményei közé soroljuk, csakúgy, mint Démokritosz atomelméletét, vagy Newton mechanikatanát, ám mindezek már további ugrásokra készítették az emberi gondolkodást. A pszichoanalízisnél – bár rendületlenül kitart mellette egy csapat – napjainkban általánosabb érvényűvé vált a kognitív tudomány.

A görög mitológiában ugyanakkor változatlan frissességgel áll előttünk hasonlatok és szerepminták hatalmas tárháza. Ha női toposzokat keresünk a generációs átkokhoz, tálcán kínálkozik Elektra vagy Antigoné alakja. És Pentheszileiáé, az amazonok királynőjéé? Ő Árész, a hadisten leánya. Árész azon kevés Zeusz-sarj közé tartozik, akinek a főisten felesége, a házasság védelmezője, Héra volt az anyja. Pentheszileia tehát a lehető legelőkelőbb származással dicsekedhet, amelyet nem terhelt meg semmilyen, ősei által elkövetett bűn, vagy rájuk szórt átok.

Dicséretes a szándék, hogy korunkban a „Lucas evangéliumán” felnőtt generációk figyelmét ráirányítsuk a görög mítoszok fontosságára, hiszen Homérosz azok anyagából alkotta meg a nyugati irodalmat. Ehhez azonban mélyebb és szerteágazóbb ismeretekre kell szert tennie, kiváltképp egy magát különleges tehetségűnek tartó szerzőnek. Például mind Elektra, mind Antigoné önzetlenül, erkölcsi indítékból cselekszenek, az istenek, az Eumeniszek bosszúját is vállalva, ellenben Pentheszileia önérdékből kapcsolódik be a trójai háborúba, hogy megtisztuljon a testvérgyilkosság bűnétől. A Pelopsz-ház vagy a Kadmosz-nemzetség tragédiájának nőalakjaira azonban a legkevésbé sem jellemző a promiszkuitás. Az *Odüsszeia* ugyanakkor tálcán kínálja a férfi ölből abortuszba vergődő figura mintaképeül a „széparcú” Melanthót, Eurümakhosz szeretőjét, a szolgálónőt, aki végül öröklött sorsáért, hitszegéséért akasztófán végzi. Kétségtelen persze, hogy az ő kecskepásztorokra visszavezethető pedigrije nem olyan előkelő, mint Pentheszileiáé. Csak hát az amazonok királynője szűz volt, amikor kebelébe fogadta Akhilleusz vasát...

Stancsics Erzsébet: Táncsics Mihály Summáriuma

(Hallja, kend, Olvasó!)

Mottó: „Én szüntelenül sűgom nektek, mit kell tennetek, de ti nem hallgattok rám. Én örökké azt mondom nektek, akarjatok mindnyájan egyetértve teljesen szabadok lenni.”

Táncsics Mihály

Egy író vagy költő nyilvánvalóan könyvszerető és egyben könyvgyűjtő ember, így én is. Szenvedélyemnek csak lakásom méretei szabnak határt. Néha „selejteznem” kell, de vannak könyvek, amelyektől soha nem válnék meg, arra a bizonyos magányos szigetre is magammal vinném. És ez a könyv a *Summárium*.

Úgy hittem, hogy ismerem Táncsics Mihály életét, hányattatásait, műveit, persze volt, aminek csak címéről és témájáról tudtam. (Ilyen például a *Legrégibb nyelv a magyar* című elveszett munkája.) Tévedtem. Másfél évtizede szintén szenvedélyes könyvolvasó és gyűjtő barátom ajándékozott meg egy tenyérnyi, foszladozó könyvvel. Magát szerényen csak „segédfogalmazónak” nevezi, valójában újságíró, aki szemfüles, éles szemű és jó fülű minden értékre, leginkább az irodalomban. A dedikálás magáért beszél: „*Stancsics Erzsébetnek szeretettel és tisztelettel és azzal, hogy nagyon jó kezebe került ez a Summárium, és nemcsak jó kezebe, hanem jó agyba, ami megérti Táncsicsot. Udvarhelyi András segédfogalmazó*”.

Első dolgom volt beköttetni a könyvecskét és aztán tanulmányozni, mert féltem, hogy a megsárgult, töredezett lapok megsemmisülnek a kezemben. Ezután kerülhetett sor a szellemi élvezetre. Az ajánlás kötelez: ezért öt éven át, amíg a rádió emberjogi adásait vezettem kolléganőmmel, minden műsort egy-egy, a *Summáriumból* vett idézettel zártam, vagy azt értelmeztem, boncolgattam a hallgatónak. Ezenkívül minden évben Ácsteszéren, Táncsics szülőfalujában az én megtisztelő feladatomban a március 15-i ünnepi beszédet megtartani. Ezekből sem hagytam ki soha a falu nagy szülöttének egy-egy gondolatát.

Ennyit az előzményekről, és most nézzünk bele a könyvbe. A summárium szó jelentése: összegzés, foglalat, kivonat. Az előszót 1947-ben írták, kiadására 1948-ban került sor. – Így utólag döbbenetes, hogy a II. világháború után a könyves szakma ezzel az alig ismert, Táncsics művel indított, amely tele van lázadással és lázító tanítással a jogtalanság ellen. Nagy bátorság

kellett hozzá! Tudjuk ugyanis, hogy ebben az évben szűnt meg a többpártrendszer, a sajtó- és szólásszabadság, ugyanakkor elkezdődtek a provokációk, a besúgórendszer kiépítése, a politikai bebörtönzések, kitelepítések, a magánszféra államosítása. – A könyv 16x9 cm-es, varrott papírkötéses, az Athenaeum Nyomda készítette, kiadó a Rózsavölgyi és Társa. Szerkesztő Szemző Piroska.

Az előszó névtelenül íródott, így a szép és részletes ajánlás nem tudjuk, kinek a munkája lehet. Az első bekezdésben ezt írja: *„Az emberiség életének vannak kérdései. (...) A felelni tudó nem mindig a jelen szülötte, vagy a jövő embere, szólhat a múltból is; a beporosodott mű – mely talán korábban sem tudott elég erőteljes visszhangot kelteni – feltámad, élni kezd, tömegeket mozdit meg, vigaszt és reményt nyújt. E felelni tudók közé, művük mellé joggal állíthatjuk Táncsicsot...”*

Történelmi utazásnak is tekinthetjük, ha visszagondolunk arra a korra, amikor a könyvet kiadták. Milyen volt akkor a hazai és nemzetközi politikai háttér, hogy az irodalom Táncsics gondolataihoz nyúlhatott vissza? Mi lehetett a kulturális vezetők „megengedési” határa, amibe még belecsúszhatott a *Summárium* 207 pontja, amely Táncsics Istenről, hitről, életről, boldogságról, vagyonról, szegénységről, szenvedésről, halálról, magyarságról, politikáról, tudásról, városrendezésről („78. pont: *Amilyen mértékben teremtitek a fővárost nagyszerűvé, olyan mértékben válik a hon hatalmassá, dicsővé*”) és nem utolsósorban a jogról vallott nézeteit summázza?

Meg kell említenem, hogy 1948. december 10-én az ENSZ közgyűlésén elfogadták az emberi jogokról szóló egyetemes nyilatkozatot. (Ennek emlékére az ENSZ 1950. decemberi ülésén december 10-ét az Emberi Jogok Napjának nyilvánította.) Ha a két dátum egybeeséséről lenne szó, Táncsics bizonyosan örülne, ahogy annak is, hogy az 1948-as év a szabadságharc 100 éves évfordulóját is jelentette.

Táncsics *Summáriumát* jobb híján nevezhetjük aforizmagyűjteménynek is. Témaköreit lazán csoportosította, valószínűleg az lehetett az eredeti, időbeli sorrend, ahogy a könyvben is megjelentették. Az ismeretlen előszóíró röviden összefoglalja Táncsics életét, amelyet a bibliai Jóbéhoz hasonlít, s megállapítja, hogy annál még többet szenvedett üldöztetéseiben, összes gyermeke halálában, folyamatos megpróbáltatásaiban. Kora sanda szemmel figyelte a jobbágyságból felemelkedett „nép apostolát”, aki a szellemi kiemelkedés vágyával rangot adott a nyomorúságnak, méltóságot a katasztrófának, hatalmat a tudásnak.

Olvassuk hát az első pontot: *„Isten az ő teremtési munkájával sokféleséget alkotott, és a sokféleség fennmarad mindaddig, míg lakhelyünk, e föld össze nem bomlik, s rajta mi emberek is meg nem semmisülünk.”* (Napjaink környezetvédői – okkal – a környezetszennyezés miatt már a Föld megsemmisülését emlegetik.) És mit tartalmaz az utolsó, 207-es pont: *„Nem haszonlesésből írtam, hanem honszerelmem sugallatát követve írtam mindazt, amit írtam. Feljogosítva érzem magam kívánhatni, hogy irataim hamisítatlanul, ferdítés nélkül maradjanak fenn, s bennük tisztán lássák küzdelmemet, működésemet.”* Nos, e kívánságát maradéktalanul teljesítette a kiadó, a szerkesztő, a nyomda 1948-ban!

Táncsics életét a kudarc, romlás, bukás, vereség kísérte végig. Mégsem adta fel. A 4. pontban summázza, mi vezeti őt: *„Röviden szólva, az én filozófiám nem más, mint »A tiszta, józan ész«*”. Tömör, morózus bölcsesség, amolyan nemespenész a XXI. századnak ajánlva. Több pontjában is felemlíti a boldogság mibenlétét, de belereked fájó torkába a szó, amikor a 14. pontban ezt írja: *„A boldogság nem abból áll, hogy az ember torkig tömbeti magát más verejtékének gyümölcséből.”* Halljuk ezt, kortársaim?

Több pontban foglalkozik a „gazdászattal”, vagyis a közgazdaságtannal. Egyik tanácsa a 41. pontban: *„Soha semmi költség, mit a gazda tesz, oly dúsan nem kamatoz, mint az, amit oly könyvekre, újságokra ad ki, amik a gazdászatra vonatkoznak.”* Életéből tudjuk, hogy Orosházán – ahol képviselőnek is megválasztották – megalapította a gazdaképzést, amit összekötött az olvasással, szakirányú könyvek forgatásával, a kulturális és politikai tájékoztatással. (Kései utódjának tekinthetnénk talán a Csepeli Olvasó Munkás Klubot, amit Tamási Lajos alapított.)

Témaköreiből kiragadnék egy érdekes gondolatmenetet a bűnnel kapcsolatban. 68. pont: *„Némely bűnöket kizárólag csak a bíróság büntet, de vannak bűnök, miket büntetni minden polgárnak jogában, sőt kötelességében áll. Ilyen főképpen a nemzetárulási bűn, a hazá iránti szent kötelesség mulasztásának bűne...”* Aggodalmát élete folyamán mindig ez vezette: a „honszerelem”. Ez az aggodalom arcára csodálatlanul húzott egyre több ráncot, egyre több elégedetlenséget, csalódottságot. Táncsics csiholta a tüzet magából másokba, élesztgette a lelkiismeretet – csekély eredménnyel.

Más szemléletű, érdekes megállapítás a 73. pontban: *„Liberális, vagy oppositionalis latin szók, magyarul: haladó, vagy ellenzék, szabadelvű; azaz olyan ember, aki e hazának valódi hasznát, nem pedig csak a nép egy részének hasznát igyekszik előmozdítani...”* Mennyit változott a ma is használatos szó tartalma, jelentése, értelmezése! Van, ahol szitokszóvá süllyedt...

És most jöjjön egy újabb „aktualizálhatóság” a 106. pontban: *„Mit kell e szó alatt: 'politika' értenünk? Ha nem merjük kimondani, amit gondolunk, vagy amiről meg vagyunk győződve, politikával élünk: ha nem bátorkodunk, helyesebben mondvá, ha gyávák vagyunk jogunkat egyenesen követelni, politikával élünk stb. Ezekből is kiviláglík, hogy a politika az igazság helyét foglalta el.”*

Nem folytatom, mert szívem szerint kimásolnám mind a 207 pontot, hogy olvassák, lássák a ma emberei, akkor is, ha fogalmazását, lelkesedését, „honszerelmét” meghaladta már az öntelt, modern idő.

Végül egy aranyos kis „szösszenet” a 125. pontban: *„Akit úgy ismertek, mint aki a sajtóban a ti érdekeitekért harcolt, azt semmi áron otthon ne hagyjátok!”* Hát, igen! Tudta ő: a korszerűtlen sámán öreg dobjával csak zajong, minek figyelni rá? Pedig kidolgozta mindenből a jót a hazájáért, honfitársaiért, aztán „otthon felejtették”. Senkiben nem volt otthon, mert nem fogadták be, meggyűrűzték, de nem csak, mint fákat az idő. Börtönablaka előtt keresztte feszült az a gyér fény is, amit rossz szemével láthatott.

Gondolkodjunk el pályája tanulságain! Ne csak mi, a „segédfogalmazó” és társai élesztgessük tanításait, fordítsuk arcunkat gondolatainak napsütése felé. Ne csak mi legyünk Táncsics tavasza, amely olyan, mint Vivaldi zenéje, ahogy leolvasztja a violinkulcsról a zúzmarát. Segítsünk, Barátaim!

– Törőcsik Marira emlékezve –

Kicsi gyermekként, *A Pál utcai fiúk*ban láttam először Törőcsik Marit. Már akkor feltűnt fintoros félmosolya, amely egyaránt fordulhat gyászba, vidámságba, de leginkább gunyorosságba. Érthetetlen, talányos, nem lehet tudni, hogy önirónia-e, vagy kritika – alighanem mindkettő –, mindenesetre önvizsgálatra kész.

A színész az álarcok mögötti ember. Törőcsik Mari az ösztönös színésznő álarcába öltözött. Soha nem adta az intellektuális dívát. Soha nem akart díva lenni. (Eredetileg Mariannak hívták, de Krencsey Marianne kérésére – nehogy összekeverjék őket – készséggel Marira rövidítette a nevét.) Életpályájával felmutatta, hogy a nő valahol mindig máshol van, mint ahol keresik, még csak nem is a kiosztott szerepben. Bármit könnyedén odavágott, és mindent nagyon megszenvedett. Így emlékezetes filmszerepeit, a *Körbinta* Mariját, a *Szerelem* Lucáját, az *Édes Anna* címszereplőjét, a *Déryné hol van?* Dérynéjét és a *Lőcsei fehér asszony* Géczy Juliannáját.

Sorsa cáfolata annak, hogy a diktatúrában csak kontraszelekció létezik, de annak is, hogy meg kell adnunk magunkat a könnyű sorsnak. Komoly pénzért szerződtek volna az NDK-ba különböző filmszerepekre. Fintoros mosolyával visszautasította. Nem vonzotta, hogy másodosztályú kelet-európai filmsztár legyen. Ő színésznő akart maradni, márpedig a színpadon – vallotta – csakis anyanyelvén teljesebben ki a művész.

A szerepekbe – sokszor már az álarcot is eldobva – mindig a legerőteljesebben bevitte az egyéniségét, különösen a pályája második felében. Sokan nem szerették ezért, modorosnak tartották. A legtöbben modorosak vagyunk. És az őszinteség, a jellem is modorra silányul előtünk. Az 1990-es rendszerváltáskor mennyi 56-os hősköltemény habzott elő! Ő úgy emlékezett erre az időszakra, hogy amikor a Don-kanyart megjárt édesapjához eljutottak a pesti hírek, befogott a szekérébe, feljött a lányáért, és hazavitte a falujukba, amíg el nem csitulnak az események.

Ezek után a *Szerelem*...

A forradalmakat kevesen csinálják, sokan elviselik, de hogyan viseljük el a bennünk örökösen zajló forradalmat? Talán egy arcfintorral.

Délibáb

Béres Attila: Egy képre

Budapest, 1944.

Nézem az első négy arcot
a nyolc feltartott kezét
nők
ez egy női menet
egészen közel lépett hozzá
aki fényképezett

a kamerába néz az első
diáklány
mit akarsz
nem vagyok meztelen
nem gondolhatja az elgondolhatatlant
hogy már a rámpán az leszek

aztán a gépíró kisasszony
elfordítja fejét
ha diktálnak, százhuszszal gépelek
de az utcán feltartott kézzel
engem ne nézzenek ne nézzenek

a mama
fehér bokazokni a vállán retikül
boltba menet
csak berángatták a sorba
most mi lesz a vacsorával
mit eszik este a gyerek

úrinő kalap zsabós blúz
selyemharisnya
szalon zongora teák
még Kaposváron
egy báró is udvarolta
hová vezetnek
most ezek a léptek
meg nem mondanád

Az úttest közepén elmosódva
a karszalagos
veszélyes asszonyok
csőre töltötte a puskát
a járdáról nem lép le senki
boltos az ajtóból

mennyi van hátra
méricskéli a menet hosszát

állok a járdán
lelépni nem lehet
erős rekedt hang
oszoljanak már emberek

és állok a járdán
feszít
szétszakít valami
hogyan van-e bennem
hangom
torkomszakadtából ordítani

Bistey András: A magyarság Európában

– Ballai László: *A védelmező* –

Ballai László novellista, regényíró, esszéíró, publicista, több életrajzi regényt is írt nevezetes történelmi személyiségekről, például Bottyán János kuruc tábornokról, a Jókait is megihlető Ráby Mátyásról és másokról. Ezek a regények gyakran vitairatok is. Az író nem elégszik meg az életrajz egyszerű megjelenítésével, összehasonlít, kimondva-kimondatlanul vitázik más véleményekkel. Érvelése olykor kisebb-nagyobb esszéikben jelenik meg, amelyek szervesen illeszkednek a történethez, az olvasó nem érzi idegen testnek őket a regény folyamában.

A védelmezőre a fent említetteknél is jobban jellemző mindez. A magyarság eddig bizonyosan legfontosabb sorsfordulójának idején, a 10-11. században játszódik a cselekmény. A tét a nép fennmaradása, aminek az a feltétele, hogy be tud-e illeszkedni a keresztény Európa népei közé, vagy mint az avarok, a besenyők és más pusztai nomád népek, szinte nyomtalanul elvész, beolvad a környező népekbe, kihull a történelemből. Az István király által kezdeményezett, és néha kegyetlen erőszakkal végigvitt változások igenlése vagy ellenzése határozza meg a regény hőseinek állásfoglalásait.

Négy főhős kelti életre a történetet, akik közül szent Gellért püspök történelmi alak, a másik három inkább egy-egy típus megtestesítője: Concius atya krónikaíró, István király krónikájának szerzője, Kér taltos, aki még a pusztulásra ítélt régi világban él, és Oresztész könyvtáros, a korabeli viszonyok között européer szellemű, öntudatos gondolkodó, aki valószínűleg máglyán

végezné eretnekként, ha gondolatait nyilvánosan terjesztené.

A Tászló testvér néven említett, föltehetőleg fiatal és kevesebb tapasztalattal rendelkező elbeszélőről viszonylag keveset tud meg az olvasó. Az ő szerepe inkább a rezonőr, aki tisztelettel néz föl társaira, és közvetíti tetteiket és szavaikat. A szó szoros értelmében vett cselekmény nem túl fordulatos, de érezhetően nem is ez az író célja. Utazásaik során a szereplők gyakran beszélgetéssel töltik az időt, és a beszélgetésekben és vitákban sok történelmi eseményt idéznek föl. Ezekből, mint a mozaikok darabjaiból összeáll a kép, kibontakozik a korabeli Európa színes, izgalmas körképe, benne az átalakulás kínjaival küszködő magyar világgal.

Részletes leírást kap az olvasó a magyarok szemérmesen kalandozásoknak nevezett nyugati és déli rablóhadjáratairól, benne az augsburgi csatáról. Máshol a pápaság 10-11. századi történetéről, amely szinte a krimik izgalmával vetekszik, hiszen a pápák és ellenpápák, önjelölt trónkövetelők küzdelme néha valóságos mézszárlásba csap át. Ha egy pápa néhány évig megmaradhat szent Péter trónján, az már szerencse, ám ebben a korban ez ritkán történik meg. Rövidebb hosszabb esszékben esik szó Velencéről, Bizáncról, mint korabeli európai nagyhatalmakról. Érdekességeket tudhat meg az olvasó Nagy Sándorról, Julianus Apostata császárról, de például a római postahálózat működéséről is.

Újszerű megvilágításba helyezi az író például Juliánus Apostata alakját. Rá a történettudomány úgy emlékezik, mint a múltba visszatérni akaró uralkodóra, aki, jóllehet megkeresztelték, császárként a régi többistenhit újraélesztésére törekedett, attól remélve a Római Birodalom nagyságának megőrzését. Ballai László könyvében Juliánus Apostata szinte felvilágosult uralkodóként jelenik meg, aki korát megelőzve éppen a semleges állam megalkotására törekedett és minden vallás létjogosultságát elfogadva ki akarta szabadítani az államot a vallás (bármely vallás) szorításából. Hogy ez a vélemény történelmileg megállja-e a helyét, az lehet kétséges, mindenesetre érdekes gondolatkísérlet.

Ballai László jobb meghatározás híján inkább esszéregénynek nevezhető könyvének megírása nem lehetett kockázatmentes vállalkozás. Megfelelő arányérzék nélkül nagyon könnyen elveszhetett volna a részletekben. Ám nem ez történt. A rövidebb-hosszabb esszébetétek szinte patikamérlegesen kimért terjedelme miatt a történelem iránt érdeklődő olvasóban nem támad érdektelenség, mindig véget ér egy-egy történet, mielőtt az olvasó belefáradna az elébe tárt ismeretek befogadásába, és átvált valami más történetre vagy éppen hitvitára.

Hősei ugyanis, klerikusok lévén, természetesen gyakran vitáznak hitbéli kérdésekről, hiszen ez a kor a nagy egyházszakadás előtti évtizedek időszaka. Vitáik tárgya gyakran a Biblia, illetve annak értelmezése. Ezekben a vitákban fontos szerepet játszik Oresztész könyvtáros, aki maga is klerikus, és a hivatalos egyházi tanoktól eltérő nézeteket is hangoztat. Róla mondja Tászló: „Mielőtt Oresztésszel találkoztam volna, csak azt magyarázták a papok, hogy mit kell megtanulnom a hit megismeréséhez. Istent mindenki teremthet magának, de teremtsen! Akkor jöhet majd el egy, az István királyénál is szilárdabb rendszer, ha az nem a pusztá hiten, tehát az engedelmisségen, hanem a gondolkodáson alapul... Oresztész volt az első, aki nem arra törekedett, hogy úgy lássam a világot, mint ő, hanem hogy lássak.”

A történelmi regények esetében fontos elem a nyelvhasználat. Ha egészen modern nyelvet használ az író, az néha elidegenítő hatást kelt, a régies nyelvhasználatra való túlzott törekvés pedig zavarja az olvasás folyamatosságát és a megértést. Ballai László szerencsés megoldást

választott. Nyelvhasználata lényegében modern, de a megfelelő helyen alkalmazott néhány régies szóval el is távolítja a nyelvet a teljes modernitástól. Feltűnő például, hogy a mocsaras, zombékos területek megnevezésére több helyen is egy sorban öt-hat régies hangzású és tájnyelvi, a mai köznyelvben már nem használatos szót alkalmaz.

Mai szemmel nézve kegyetlen kort idéz Ballai László könyve, a kereszténység Magyarországon uralkodóvá válásának korát. Ez nem köthető egyetlen meghatározó eseményhez, a történelemben a folyamatok érdekesebbek. A keresztény vallás elterjesztése is folyamat volt a korabeli Magyarországon, kisebb nagyobb események sorozatában valósult meg. Ezek az események sokszor kegyetlenek és véresek voltak, erőszak, kényszerítés jellemezte őket. Erről beszél Kér táltos, és a maga szempontjából igaza van, de a fejlődés, a társadalmi haladás nem mindig lehetséges erőszak nélkül, ez olyan ár, amit meg kell fizetni, ha a tét a túlélés, a fennmaradás. (Hungarovox Kiadó Budapest 2020)

Ballai László: Tér

Három éves voltam. Szép időben fateherautómmal játszottam az erkélyünkön, ahonnan a világ legnagyobb városáról, Moszkváról, elnevezett térre láttam. Ne menj annyira a korlát mellé, mert lebillen a dömper, és akkor nem mondom el a mesét az aranyfogú királyfiakról. Pedig az nagyon izgalmas, abban kővé változtatják az embereket. Anyu sütött-főzött a konyhában, mégis folyton az erkélyajtóban termett a teherautó miatt. Vigyázz rá, apád készítette! Nagyon vigyáztam rá. Pirosban díszelgett a kabinja, feketék a kerekei, sárga billencs rajta. Képzletben mindent beleraktam, amit odalent láttam. A lapos tetejű váróterem, a trafik, a zöldséges- és virágárusbódé, de még a lóhere alakú indóház is rámentek a platóra, innen alig látszottak nagyobbak egy-egy gyufaskatulyánál. És a gyufaszálnyi járókelők? Mintha ők is mindannyian beleférnének. Micsoda ötlet is lenne az: felnőtteket szűk rakodótérbe zsúfolni. Az emberek autóbuszra valók.

A teherautó a tizenkettes busszá változott, én pedig kalauzzá. Felemeltem a billencset, és máris ott ültem a felhajtható pult mögött, és visszaadok, lyukasztok. Átszállót, vagy szakaszjegyet? Húsz fillér. Csöngetek. Lépünk feljebb a lépcsőről, a jármű indul. Ne dohányozzon az elvtárs! Következő megálló a Széna tér. Miért Széna tér, anyu? Mert amikor még lovak vontatták a villamosokat, és a kocsikat, sok-sok széna kellett az abrakoltatáshoz, és azt ide hordták be vidékről. Ahol most a piros-fekete kockás taxik sorakoznak, ott álltak a szekerek, nagy kazlak magasodtak rajtuk, alig is látszottak tőlük a házak. Ugye majd én is kapok olyan lakkellenzős tányérsapkát, mint amelyet a kalauzok és a sofőrök viselnek? Kapsz, kisfiam. Végállomás, tessék kiszállni.

A járművekből kiözönlő emberek ellepték a Moszkva teret. Egyesek mélyen homlokukba húzott svájci sapkát viseltek, mások legörbített szélű kalapot, a nők fehér sálat. Mindenki szaporázta a lépteit, miközben a megafon jó kedvre derítő munkásmozgalmi dalokat harsogott.

Csak a dohánybolt előtt lassítottak sokan a trafikos kedves szavaira: tegnap kékben láttam nagysád, de ez a halványzöld pelerin még csinosabb; hány százalék a tervteljesítés, mérnök elvtárs?; ezt a selyemszalagot a mopsznak ajándékozom, soha ne legyen láncos kutya belőle; már kész huszártiszt a fiatalúr (ez én voltam). Még hogy halványzöld pelerin, az egy közönséges khakiszínű lóden, és aki hordja, az még közönségesebb, dohogott anyu. Miért féllábú a trafikos? Csöndesebben. Mert hadirokkant. Kárpótlásul kapják az üzletet.

A zene ütemére tehát mindenki sietett keresztbe-kasul át a síneken – azokon, bármerről indultak neki a térnek, négyszer is át kellett vágni; állandóan szóltak a villamos-vészcsengők –, ám egyvalamit mindenki kikerült, egy jókora parkosított részt – azt nem is tudtam volna belerakni a teherautómba az indóházzal meg a váróteremmel együtt. Anyu, miért van a tér közepén barna csillag? Oda, a felásott földbe ültetik majd ki a piros, vagyis vörös virágokat, ha már elmúltak az éjszakai fagyok.

Csöngettek. Bekukkantottam. Kéményseprők, egyszerre ketten is. Ilyenkor meg kell fogni egy gombot és nem szabad elengedni addig, amíg egy szemüveges embert és egy betört ablakot nem lát az ember. Az számít, ha az egyik kéményseprő szarukeretes pápaszemet visel? Nem tudtam megkérdezni anyut. Miért pont ma, március 6-án jönnek? Miért, mi van ma? Például anyám születésnapja. Arra sütök-főzök. Nincs időm még takarítani is. Csókoljuk a kedves mamát. De a kémény az kémény. Mára írták ki ezt a házat. A bírság is bírság. Jaj, istenem, milyen bírság? Ha nem működik együtt a hatósággal. Majd vigyázunk. Ha ad egy *Szabad Népet*, arra rátudjuk söpörni a kormot. Igen, emlékszem, ez az egy héttel ezelőtti példány. A címek, aszongya: *A traktor-sportkörök 1952. évi munkájáról; A semmeringi Palace szálló nagytermében barsógó énekszóval barátkoznak a téli FVB-re érkezett lengyel és csehszlovák főiskolás fiatalok; Angol polgári lap a cionizmus és az amerikai kémszervezet kapcsolatairól; Koreai jelentés az agresszorok okozta károkról; Svájci lapok Tito gonosztevő politikájáról; A Szovjetunió társadalmi szervezeteinek segítségével az árvíz sújtotta angol lakosságnak; Budapest dolgozói lelkes nagygyűlésen tüntettek a béke mellett és ünnepelték a magyar-szovjet barátságot.* Ne az újságot olvasd. Miért ne? Ha nagyon sietünk, felemelik a normát.

A téren hirtelen leállt a zene, és a megafonba egy komor hang lassan, tagoltan azt mondta:

– Megszakítjuk adásunkat. Sztálin elvtárs meghalt. Egy perces néma gyásszal adózzunk emlékének.

Ki az a Sztálin elvtárs? Mert, hogy kalauz elvtárs, dohányzó elvtárs, kéményseprő elvtárs, az természetes. Ez a golyó, kishaver. Végigengedjük a kéményen, s ha átment, már csak a drótseprűvel kell megtisztogatni. És ha nem megy át? Az bonyolult ügy, legrosszabb esetben le kell bontani az egész rendszert. De most a kéményseprők szó nélkül, dermedten álltak a hangszóró felé nézve, még valami drótvéget is a tisztítónyílásban hagyva. Kiszaladtam az erkélyre. Megmerevedtek a téren járókelők is, ki hol éppen. Felhangzott a tizenkettes busz indító csengője, de a kalauz gyorsan lekapcsolta. A virágáros visszahuppantotta a megrendelt szegfűt a vázába, úgy vágta magát vigyázzba. A trafikos gyorsan eldobta a cigarettáját, szinte a sepregetést éppen abbahagyó utcaseprő lába elé, de az sem hajolhatott le a váratlan ajándékért, amíg le nem telik az egy perc.

Egyszerre megszűnt tehát a Moszkva téren a keresztbe-kasul sietség, a mozgalmasság – amelyet mindig olyan jó volt nézni –, egyáltalán a mozgás. Szinte kővé váltak az emberek, mintha a mesében egy utolsó, piszkos kocsma néma szolgálója itatta volna meg őket valamivel. Szerepelt

abban a mesében egy egész elsüllyesztett ország is, amelyet holmi undok béka kormányzott, annak az anyja, egy ocsmány banya keverte a delejező nedűt, majd, mint ki jól végezte dolgát, a fogadó kemencepadkáján dorombolt fekete macska képiben. Hej, hol vagy, teherautóm, táltos paripám? Repítsd ide a királyfit, aki úgy nyakon teremtette a néma szolgálót, hogy egyszeribe az asztal alá fordult, megtanult beszélni, és elmondta, hogy a kemencepadkán fekete macska képiben egyenesen a gonosz boszorkány ül. A kényelmes homorításból, nyújtózkodásból, dagasztásból veszett nyávogás, fújtatás lett, majd ugrás az ablak felé, de a királyfi kutyája utána kapott a karmoló veszedelemnek, s cudarul a földhöz vágta. No, bizony, elpróbált a fekete macska mindent, hogy megszabaduljon a kutyától: változott kígyóvá, békává, de még farkassá is. Akármivé alakulhatott, sziszeghetett és ordíthatott, nem eresztették el többé, hajlott fogak mélyedtek a nyakába, vére serkedett, vergődött. Mit volt mit nem tenni, visszaváltozott vénséges vén banyává, úgy könyörgött a királyfinak, hogy csak hagyja meg az életét, mert úgy tud feltámasztani mindenkit, akit kővé változtatott. Milyen igével is tört meg a varázs, anyu? Jaj, hallgass most, kisfiam!

Ekkor a tér túloldalán feltűnt egy babakocsit toló anya, aki aggodalmas pillantást vetett karójára, megigazította a rózsaszín paplankát gyermekén, majd szaporán megindult a tizenkettes busz felé. Álla alatt megkötött színes kendője sarkai, mint lobogó nyuszifülek. Kellőképpen szélesnek tűnt az a babakocsi, majdnem olyan jó építésűnek, mint az én teherautóm, csak hát nem fából készült, és kényelmi rugózást kapott, tehát a legkevésbé sem arra tervezték, hogy S-alakzatokat írjanak le vele, váratlanul megállítsák, vagy kifaroltassák. A szűknek bizonyuló térben a legnagyobb ügyességet követelte meg, hogy sebesen cikkcakkozzanak vele a kővé dermedt alakok között. Most, közülük kijutva, a fiatalasszony az úttesten is nyugodtan átkelhetett a pirosban. Azért óvatosan jobbra-balra, a veszteglő járművekre tekintve, hátha más is megindul rajta kívül. De nem indult meg.

Azt a szpartakiadját, kezdtek társalgásba a kéményseprők, amikor újra megelevenedett a tér. Na, ehhez mit szólt volna Sztálin elvtárs? Hát, megfutotta a szintidőt. Még a tizenkettes sofőrje – valami rohadt sztahanovista – sem tudta rácsukni babakocsijára a hátsó ajtót.

Deák Mór: Cérnaszál

szomorú lesz a gyermek
 ha elég sokáig él
 megbarnítják a nyarak
 kifehéríti a tél

arcát bebarázdálja

a furcsa rettenet
hogy mégis úgy kell élni
ahogyan nem lehet

a lélek léggömbjei
régen magasba szálltak
nézel utánuk s tudod
senki nem néz utánad

ami vagy s ami voltál
lebegő cérnaszál
lehet hogy sárba hullik
lehet hogy égbe száll

jön majd helyetted másik
gyermek lesz aztán felnőtt
s az utolsó léggömböt
befogadja egy felhő

Deák Mór: Anyám arcán

tegnap este esőt mostam
cseppenként megszáritottam
földobtam a levegőbe
reggel harmat lett belőle

azt a fűszálakra szórtam
a pára fölkapta onnan
tőle elkérte egy felhő
forgatni kell akkor megnő

míg napot szelídítettem
de azt is csak kint a kertben
hagytam hogy a szívem szóljon
mikor fordul be a sarkon

így futottam végig rajta

a lába elé hajlítva
az volt aztán a szivárvány!
árnyék se volt Anyám arcán

kacagott a felhő a nap
kacagtam akkor magamat
tisztá volt az a szivárvány
nem volt árnyék Anyám arcán

Deák Mór: Látogató

Erre jártam,
beugrottam,
megnézni, milyen az élet.
Hogy kel a nap,
hogyan nyugszik,
kikkel kéne együtt éljek.

Mennyi öröm,
mennyi bánat
jutna, hogyha itt maradnék.
Mennyire
lenne fekete
és milyen kék lenne az ég.

Apám volt, aki üvöltött?
Anyám, aki megvigasztalt?
Ellenségem, aki küldött?
Kedvesem, aki marasztalt?

Szárnyat kitől is kérhetnék?
Minden lehúz,
lelakatol.
Beugrottam elbúcsúzni,
ha valahol,
hát már sehol.

Jókai Mór: Az aranyember

Noémi az egész világot kínálta cserébe a rettenetes halálnak, saját magát is beletudva, hogy Mihály megmaradjon. Azt hitte, jó emberrel van dolga, aki alkudni enged magával.

Hát a rettenetes angyal elfogadta az alkut.

A tizenharmadik napon Mihálynak elmúltak a lázalomlátásai, fejének forrósága; az eddigi ideges felmagasztaltság helyet adott a bágyadt kimerülésnek: a betegség jobbra fordultának kórjele; ami jelentheti az életre térést, gondos ápolás mellett, ha a betegre jól és szeretetteljesen ügyelnek, ha kedélyét fel tudják vidítani, ha bánattól, indulatrohamoktól megőrzik; s a beteg ilyenkor oly ingerlékeny. Pedig felgyógyulása attól függ, hogy kedélye nyugton maradjon; egy felgerjedés halála lehet.

A tizennegyedik nap egész éjjelén ébren virrasztott Noémi Timár kórágya mellett; még a kis Dódihoz sem ment ki, hogy egyszer megtekintse. Az ott aludt ez idő alatt Teréza asszony mellett.

A tizennegyedik nap reggelén azt ságá Teréza Noémi fülébe, mikor Mihály mély álomba szenderült, hogy „a kis Dódi nagyon beteg”.

Most meg a gyermek is!

Szegény Noémi!

A kis Dódinak torokgyíkja kezdődött. A legveszélyesebb betegségük a gyermekeknek, amelyből az orvosi tudomány is keveset tud megmenteni.

Mihály éppen aludt, mikor Teréza ezt megmondta Noéminek.

Noémi rémülten sietett ki a gyermekhez. A kis ártatlan teremtés arca egészen el volt változva. Nem sírt az; ennek a betegségnek nincsen panaszhangja, de annál rettenetesebbek a kínjai!

Óh! az borzasztó, egy gyermek, aki panaszkodni nem tud, s akin az emberek segíteni nem tudnak!

Noémi elmerevült tekintettel bámult anyjára; mintha kérdezné: „Hát itt nincsenek szereid?”

Teréza nem állhatta ki ezt a tekintetet.

„Annyi nyomorulton, szenvedőn, haldoklón tudtál segíteni; egyedül ennek a számára nincsen semmi tudományod?”

Nincsen.

Noémi leborult a gyermek ágyacskája mellé, odaérteté ajkát ajkához, s suttogva rebege:

– Mi bajod, kedvesem? parányim? angyalkám? Nézz rám a te szép szemeiddel!

A gyermek pedig nem akart a szép szemeivel nézni. És mikor aztán a sok csókra, könyörgésre feltekintett, valami oly ijesztő volt e szemsugarban. Egy gyermek nézése, aki már megtanult a

haláltól félni.

– Óh! ne nézz rám így, ne nézz rám.

A gyermek nem sírt, csak rekedten köhögött. Jaj, csak az a másik beteg odabenn meg ne hallja ezt!

Noémi reszketve tartá karjai közt a gyermeket, s közben arra hallgatott, hogy a másik szobában alvó nem ébredt-e még fel.

Mikor maghallá a szavát, akkor otthagyta a gyermekét, és átment Mihályhoz.

Mihály az idegláz forró rohamának elmúltával a visszahatás lankadtsága alatt szenvedt. Ingerlékeny volt és haragos.

– Hol jártál? – förmedt Noémire. – Egészen magamra hagysz. Sohasem vagy itt, mikor valamire szükségem van.

– Óh! ne neheztelj! – kérlelé őt Noémi. – Friss vízért voltam neked.

– Mért nem megy Teréza? Egyéb dolga sincsen. Itt nyitva az ablak; valami patkány bejöhet, mikor alszom. Nem látsz valahol egy patkányt?

Az ideglázásnak olyan megrögzött réme a patkánylátás.

– Nem jöhet be, kedvesem, szúnyogháló van az ablakon.

– Úgy? Hát hol van az a friss víz?

Noémi adott neki vizet. Azért megint megharagudott: hisz ez nem friss víz, ez már meleg. Hát meg akarsz szomjan ölni?

Noémi tűrte szelíden a szidást.

És aztán, mikor Mihály elaludt, ismét kiszökött Dódihoz.

Úgy váltották fel egymást, hogy amíg aludt Mihály, addig Teréza ült az ágya mellett, s mikor ébredezni kezdett, akkor neszt adott Noéminek, hogy mire felébredt, már ismét otthagyhatta Noémi a beteg gyermeket, s ott lehetett Mihály mellett.

Ez így ment aztán a hosszú éjszakán keresztül. Noémi untalan költözött egyik beteg ágyától a másikéhoz.

És Mihályt folyton hazugságokkal kellett tartania, hogy hol járt most.

Mert a betegek oly gyanakodók! Meg vannak felőle győződve, hogy az egész környezetük össze van esküdvé, hogy valami hallatlan, égrekiáltó csalást kövessen el ellenük.

Mentül gyöngébbek az idegeik, annál indulatosabbak. S egy kitörése a szenvedélynek, egy ijedség, egy felgerjedés elég a meghalásra.

Aki velük bánik, el kell szánva lennie, hogy mártír legyen.

Noémi az volt.

A gyermek egyre rosszabbul lett. Teréza nem tudott segíteni rajta. És Noéminek nem volt szabad sírnia.

Nem volt szabad sírnia, hogy Mihály a szemein meg ne lássa, hogy sírt, s azt ne kérdezze tőle:

miért sírtál?

Másnap reggel Timár már könnyebbülten érezte magát; azt mondta, hogy valami húslevest szeretne enni.

Noémi sietett neki előhozni; készen volt tartva. A beteg felszürcsölte azt, s azt mondá, hogy jólesett.

Noémi mutatta, hogy örül.

Akkor aztán Mihály azt kérdezte tőle: „Hát a kis Dódi mit csinál?”

Noémi megijedt: azt hitte, Timár észre fogja venni, hogy a szíve milyen nagyot dobbant erre a szóra.

– Alszik – felelé Mihálynak.

– Alszik? De hát miért alszik ilyenkor? Talán beteg.

– Óh nem. Ő jól van.

– Hát mért nem hozod ide hozzám, mikor ébren van?

– Mert olyankor meg te alszol.

– Igaz. Hát majd egyszer, mikor én is ébren leszek, meg ő is, akkor hozd ide, hadd lássam.

– Jó lesz, Mihály!

És a gyermek egyre rosszabbul lett.

És Noéminek folyvást el kellett titkolnia Mihály előtt, hogy Dódi beteg, s hazudozni neki a gyermekről mindenféle meséket; mert Mihály folyvást csak róla tudakozódott.

– Játszik-e Dódi azzal a kis faemberrel?

– Óh nagyon játszik (...azzal a szörnyű csontemberrel!).

– Beszél-e rólam?

– Igen sokat beszél (...nemsokára odafenn az Istennel!).

– Vidd oda neki tőlem ezt a csókot.

S Noémi elvitte neki a búcsúcsókot.

Megint egy nap telt.

Reggel az ébredő beteg ismét egyedül találta magát szobájában.

Noémi azt az éjszakát a gyermek mellett virrasztá át. És nézte annak halálküzdelmét, és visszafojtotta a könnyeit szívébe. Hogy nem szakadt meg bele a szíve?

Mikor Mihályhoz belépett, ismét mosolygott.

– A kis Dódinál voltál? – kérdezé a beteg.

– Őnála voltam.

– Most is alszik?

– Igen, alszik.

– Óh! nem igaz.

– Igazán mondom, alszik.

...Óh, hiszen éppen akkor fogta be Noémi a szemeit az örök álmra!

És nem volt neki szabad a fájdalmat elárulnia. Mosolyognia kellett a beteg előtt.

Délután ismét érzékeny kedélyben volt Mihály; amint a nap lefelé haladt, idegbántalmi súlyosbodtak. Noémit szólítá, ki a másik szobában volt.

Noémi sietett be hozzá, s szeretetteljes arccal tekintette reá.

Hanem a beteg rosszkedvű volt és gyanakodó.

Észrevette, hogy Noémi ruhájába elől egy varrotű van tűzve, belefűzött selyemszállal.

– Ah! te már varrsz is? Ráérsz most? Miféle piperét varrsz magadnak?

Noémi rátekintett, és gondolá magában:

(„A kis Dódi halotti ingecskéjét varrom.”)

És aztán azt mondá neki:

– Magamnak varrok ingfodrot.

Mihály ízetlen fanyalgással monda rá:

– Hiúság, asszony a neved!

És Noémi mosolyra vonta arcát, s azt felelé rá: „Igaz!”

Ismét új reggel virradt.

Mihályt most már az álmatlanság kezdte el gyötörni. Nem bírta szemeit álmra erőszakolni. És ezalatt folyvást azzal vesződött, hogy mit csinál a kis Dódi. És egyre küldözte ki hozzá Noémit, hogy nincs-e valami baja.

És Noémi valahányszor kiment; megcsókolá ravatalon fekvő kis halottját, és beszélt hozzá nyájas, hízelgő szavakat, hogy Mihályt elámítsa velük: „Kis Dódim, kedves Dódim! Alszol-e még? Szeretsz-e még?”

S aztán visszajött Mihálynak mondani, hogy nincs a kis Dódinak semmi baja.

– Olyan sokat alszik az a gyermek! – monda Mihály. – Mért nem költöd fel?

– Majd felköltöm! – szolt Noémi szelíden.

Azután egy percre elszunnyadt Mihály, csak egy percnyi álm volt az, melyből hirtelen felriadt. Azt sem tudta, hogy aludt volt.

– Te Noémi – monda –, a Dódi énekelt! Én hallottam, hogy ő énekelt. De milyen szépen tud énekelni.

Noémi szívére szorítá két kezét, s emberfölötti erővel fojtá el fájdalma kitörését.

Az égben énekel ő már, az angyalok kardalában, a milliónyi szeráfimok között, ott hallottad őt énekelni!

Estefelé kiküldte Mihály Noémit.

– Eredj, fektesd le a Dódit. Csókold meg helyettem is.

Noémi úgyis azt tette.

– Mit mondott Dódi? – kérdezé a visszatérőtől.

Noémi nem tudott neki felelni, csak odaborult rá, és ajkaira nyomta csókját.

– Ezt mondta? – szólt Mihály. – A kedves! – S ettől a csóktól aztán elaludt. A maga álmából küldött neki a gyermek.

Másnap reggel megint csak a gyerekekről beszélt Mihály.

– Vigyétek ki a kis Dódit a szabadba; nem jó neki a szobában lenni mindig. Vigyétek ki a kertbe.

Hiszen éppen ahhoz készültek.

Teréza még az éjjel megásta a sírt egy szomorúfűzfa tövében.

– Eredj ki te is vele; maradj odakinn vele! – biztatá Mihály Noémit. – Én majd addig szendergek itt benn. Olyan jól érzem már magamat.

Noémi kiment a beteg szobájából, ráfordítva a kulcsot az ajtóra, s azután kivitték a kis hazatért angyalt, és átadták az ő örök anyjának, a földnek.

Noémi nem akarta, hogy dombot emeljenek föléje. Ha azt Mihály meglátja, mindig ott fog fölötte búslakodni, s azzal egészségének árt majd. A sírhalom helyett sima virágágyat körített a fa tövében, s annak a közepébe odaültetett egy rózsafát, egyet azok közül, miket Mihály maga oltott, tiszta fehér virágú rózsát, amibe semmi más szín nem vegyült.

Azután visszament a beteghez.

Mihálynak az volt az első szava hozzá: „Hol hagytad Dódit?”

– Kinn a kertben.

– Mi van rajta?

– Kis fehér zubbonykája kék szalagokkal.

– Az nagyon jól illik neki. Jól be van takarva?

– Igen, jól.

(Háromlábnyi földdel.)

– Hozd ide azután, ha ismét kimégy.

Ennél a szónál nem tudott Noémi tovább a szobában maradni, kiment az udvarra, Teréza nyakába borult, hevesen magához szorítá anyját, de mégsem sírt. Nem volt szabad.

Azután tovább ődöngött. Elment *ahhoz* a szomorúfűzfához, leszakított egy félig nyílt bimbót *arról* a fehér rózsáról, s visszatért Mihályhoz. Teréza követte.

– Nos, hát hol van Dódi? – kérdé Mihály türelmetlenül.

Noémi pedig odatérdelt az ágyához, s negédesen, mosolyogva nyújtá oda neki – azt a fehér rózsát.

Mihály elvette a rózsát, s szagolni kezdé.

– Milyen különös! – mondá. – Ennek a rózsának semmi szaga nincsen; olyan, mintha valami halottnak a sírján termett volna.

Noémi fölkel az ágy mellől, és kiment.

– Nos? – szól Timár Terézához fordulva.

– Ne nehezteljen rá! – szól Teréza nyugodt, engesztelő hangon. - Ön veszélyes beteg volt; hála az égnek, már túl van rajta; de betegsége ragályos, s leginkább az, mikor múltófélben van. Én mondtam azt Noéminek, hogy amíg fel nem gyógyul ön, a gyermeket ne hozza az ön közelébe. Hibáztam, de jót akartam.

Mihály megszorítá Teréza kezét.

– Nagyon jól tette ön. – És lám, én olyan ostoba voltam, hogy ez magamtól nem jutott eszembe! – Ez igazán okos gondolat volt. Talán nincsen is itt a mellékszobában.

– Nincsen. A kertben csináltunk neki egy kis lakást.

Nem is hazudott – szegény.

– Ön nagyon jó, Teréza. Hát menjen ki a gyermekhez most, s küldje vissza Noémit. Nem fogom tőle kívánni többé, hogy hozza ide Dódit. Szegény Noémi! De mihelyt felkelhetek, mihelyt járhatok, odavezetnek hozzá, ugye?

– Oda, Mihály!

Ezzel a kegyes ámitással aztán el hagyta magát csendesíteni Mihály mindaddig, míg végre fölkelhetett a kórágóból, mikor már betegségén egészen átesett.

De még nagyon gyöngye volt akkor is; alig volt jártányi ereje.

Noémi segített neki a felöltözésnél. Az ő vállára támaszkodva hagyta el a szobát, s azután Noémi odavezette a ház előtti kis padhoz, oda leülteté, és maga is mellé ült, karjával átszorította Mihály karját, és fejét odanyugtatva vállára.

Szép, meleg nyári délután volt. Mihály úgy érzé mindig, mintha minden falevél susogna, zúgna, beszélne a fülébe, mintha a döngő méhek tudósításokat hoznának felé, mintha a fűszálak zengenének lába előtt; minden úgy zúgott az agyában.

Egy gondolat zúgott legjobban.

Amint Noémi arcára tekintett; egy fájó sejtelem kezdett lelkében támadni. Mi van Noémi arcában, ami oly érthetetlen?

Meg akarta azt tudni.

– Noémi!

– Mit kívánsz, Mihályom?

– Kedves Noémi, nézz reám!

Noémi felemelte hozzá szeméit.

– Hol van a kis Dódi?

A szegény teremtés ennél a szónál nem bírta tovább szenvedéseit, fölemelé mártírcát az égre, s két kezét a magas menny felé terjesztve, rebegé:

– Ott van... ott van!...

– Meghalt! – suttogá Mihály.

Erre a szóra odaborult keblére Noémi, s nem bírta többé könnyeit visszatartani, zokogott hevesen, végeszakadatlan.

Mihály odaölelte őt magához, és hagyta sírni.

Szentségtörés lett volna e könnyekből csak egyet is ki nem hagyni hullani.

Ő maga nem sírt; nem: meg volt rettenve.

Meg volt rettenve attól a léleknagyságtól, ami e nyomorult, elvetett teremtést oly végtelen magasba emelé föléje.

Hogy ez el tudott titkolni akkora fájdalmat azért, akit szeret!

Milyen nagyinak kell lenni akkor ennek a szeretetnek?!

Földeák Iván: Egy törékeny, erős asszony

Felnőtt emberként, mint írószövetségi külügyes ismertem meg személyesen és csak akkor döbbsentem rá, hogy ismeretségünk jóval korábbi. Egykor gyerekszobám könyvespolcán állt egy vastag kötet. Külsőre ma már igénytelennek tűnhet, de nekem a szívemhez nőtt. Most is őrzöm, csak lejjebb került, az alagsori nyári konyha könyvespolcán bújik meg.

Ezt a könyvet szinte a betűvetéssel egyszerre kezdtem forgatni. Csodás, sokszínű világba kalauzolt el. Tikkasztóan forró sivatagok, véget nem érő sztyeppék, jeges tengerek univerzumába. Jó tündérek és varázslók, jóságos és gonosz öregasszonyok, az igazságért mindig kiálló vitézek és elvetemült haramiák nyüzsögtek benne, észveszejtő kalandok és halált megvető bátorságú hősök kínálták magukat lapjain. Aztán felnőttem, családos ember lettem, megszülettek a lányaim és a könyv ismét forgalomba került. Néhány számárfüllel több lett lapjain, kakaófolttal tarkították és az első, iskolai zseni barátság titkos bejegyzései. *A repülő hajó* volt a címe és a Szovjetunió népeinek meséit gyűjtötte egybe Ortutay Gyula értő kalauzolásával.

Sokáig, mint velem egyidős társaim, nem törődtem vele, kinek köszönhetem az élményeket. Ki írta, milyen nyelven, stb. Az pedig végképp fel sem merült bennem, hogy később életemet a könyv összeállítójához és fordítójához hasonlóan egy gyönyörű, de nem igazán megbecsült hivatáshoz kötöm. Hivatáshoz, mely a legeldugottabb az összes irodalmi pálya közül. Akkor még a „Tűzoltó leszel s katona! Vadakat terelő juhász!” romantikus életkorban koptattam az iskolapadot, fogalmam sem volt, mi fán terem a fordítás. Ráadásul miközben a nyájas olvasó

Micimackó kedves botladozásain kacag, felnőttként sem nézi meg, hogy a nagy humorista, Karinthy Frigyes írói és nyelvi leleményét dicséri a magyarul megszólaló könyv. Vagy eszébe jut-e valakinek, miközben a *Kis herceg* könnyes, érzelmes életébe pillant be, hogy Rónay György kezét fogva barangolja végig a második világháborúban vadászpilótaként hősi halált halt szerző örökzöld remekművét?

A személyes találkozás előtt már évekkel irodalmi élményeim részese lett az a törékeny, pápai származású asszony, aki fiatal teremtésként, saját költői pályáját is félre tolva a világirodalom nagy fájának egyik termékeny ágát szemelte ki tehetségének kibontakoztatásához. Fogalmam sincs, hogyan alakul pályája, ha 1945 zűrzavaros napjaiban nem hall orosz szavakat a németeket Magyarországról kisöprő szovjet hadsereg egyik sovány, irodalombarát katonájától. Aki mellesleg egészen más volt, mint amilyennek a két háború közötti hamis propaganda belesulykolta a köztudatba. S amikor később, a módos szülői ház polgári miliőjébe egy tábornoct kvártélyoztak be, a tizenkilenc éves teremtés vele már pár szót tudott váltani.

Így indult az orosz irodalom egyik legjelesebb fordítójának, Rab Zsuzsának (1926-1998) a pályafutása. Ígéretes tehetségként, tizenhét évesen költőként kezdte. Ám 1943-ban Székesfehérvárott megjelent első kötete után negyedszázadnak kellett eltelni, míg a második, az *Aranyvasárnap* megjelent. Akkor már mindenki tisztában volt vele, hogy neve márka, az orosz-szovjet líra nagykövetévé nőtte ki magát. *Álombeli lakomák* címen megjelent prózakötetét pedig kötelező olvasmányként írnám elő minden russzicista és műfordító számára.

Rab Zsuzsa évtizedeken át intézményé nemesült, minden szovjet költő, ha hozzánk vetette a sors, pontosabban az államközi kulturális csere, kötelességének érezte felkeresni, vagy legalábbis szót váltani vele. Pedig Zsuzsa a „mit fordítsunk” dilemma megoldása közben sikeresen kerülte ki az irodalmon kívüli szempontok zátonyait, a baráti kapcsolatok szirénhangjait. Barátja volt éppen elég. Csak azzal a lényeges különbséggel, hogy előbb fordította őket, s azután lettek a barátai. Az érték számára mérték volt. Barátaira méltán lehetett büszke. A szovjet „új hullám” Zsuzsa révén lett irodalmi tudatunk része. Andrej Voznyeszenszkij szemtelenül modern, kísérletező lírája, Jevgenyij Vinokurov bensőségesebb és lágyabb poézise, vagy az orosz líra hagyományait bátran felrúgó Pjotr Vegin prózaversei. Talán nem véletlen, hogy Jevgenyij Jevtusenko verset írt hozzá.

És hányan voltak, akik nem lehettek a barátai! Jeszenyin neve számomra elszakíthatatlanul egybeforrt Zsuzsa remekműví soraival:

„Bokraink közt már az ősz barangol,
kóró lett a fényes laboda.
Zizegő, szép zabkéve-hajadról
nem álmodom többé már soha.”

Tartozom egy vallomással is. Zsuzsát, nagyszerű munkásságát puskaként használtam egyetemista koromban. Fordításai mentettek fel – vagy inkább mentettek meg akkor, a mindig idő szűkében lévő bölcsészt a régi orosz irodalom, a hősi, istenes és történelmi énekek eredetiben való olvasásától. S ha nem olyan hitelesek és szépek, talán sohasem jutok el odáig, hogy később az eredeti szövegeket is végigbogarásszam. Megtegyem azt, amit ő költőiben és értőben már

megtett. S később kiadta a magyar russzicisztika hézagpótló kötetét, a *Varázslók, szentek, vitézeket*.

Zsuzsa nem csak a szovjet irodalmat szolgálta. 1974-ben *Ivótülök* címen 1000 év grúz költészetéből válogatott ki 100 verset. Miha Kvliividze volt benne segítőtársa s mondanom sem kell, egyáltalán nem véletlen, hogy Miha később a magyar irodalom híve lett Grúziában. Többek között egy nagyszerű *Bánk bán* fordítást köszönhetünk neki. Amit ráadásul játszottak is Tbilisziben. De Zsuzsa hódította meg a magyar irodalom számára az egyszerre népköltési ihletésű és pokolian modern csuvas költőt, Gennagyij Ajgit is. Azt, aki Moszkva egyik alvó városában, kétszobás panellakása barlangjában megtanult franciául, hogy anyanyelvére, csuvasra fordíthassa a francia szimbolistákat. Majd Zsuzsa ösztönzésére, megigézve a magyar költészettől olyan versantológiát adott közre csuvasul, melyben Bornemissza Pétertől a XX. századig mutatta be a magyar lírát.

Kevesen tudják, hogy Rab Zsuzsa tollából származik talán a legszebb magyarul megjelent útirajz Azerbajdzsánról, a „tűz országáról”. S van benne egy megkapó rész, amikor bakui orvostanhallgatók ismeretlenül is pártfogásukba veszik a madárcsontú, kedves magyar asszonyt, bemutatják neki az azerbajdzsáni „Velence” hangulatos szögleteit. S közben kitérülnek előtte, életükről, vágyaikról vallanak. Egyéniségének varázsa mindenkit megragadott.

Legutolsó találkozásunkkor mindezt már nem mondhattam el Zsuzsának. Nagybetegen, egyedül élt. Két költő férje, Kormos István és Csanádi Imre után életének harmadik és utolsó társa, a jeles néprajztudós, a tekintélyt parancsolóan ősz hajú, örökké derűs Rassy Tibor, a szentendrei skanzen elhivatott vezetője kiköltözött már a temetőbe. Zsuzsa az ajtóban fogadott. Még kisebb és törékenyebb volt, ám a szeme csillogása nem fakult meg. De most fájdalom sugárzott belőle.

Már túl voltunk «русские пошли домой» lózungján. Teljesült 1956 álma. Sikerült a fürdővízzel együtt kiöntenünk a gyereket is, kellett a hamis propaganda igazolása az új rendet építőknek. Egyre kevesebb orosz könyv jelent meg. Zsuzsáról is elfeledkeztek.

– Napszámra senki nem csönget rám – jegyezte meg fátyolos hangon ő, akinek lakása mindig szovjet költőkkel volt teli. Banális lett volna, ha pályakezdésének szimbolikus eseményét idézem fel vigasztalásul. Mert az a bizonyos generális később eljött Magyarországra. És természetesen meglátogatta Zsuzsát is. De akkor már nem csak az ő generálisi paroliján, de a törékeny költő-műfordító vállán is ragyogtak csillagok, a szakma tábornoki rangjelzései. Fényük azóta sem halványult el. Csak a csalfa emlékezet.

A szerző egyéb, a magyar-orosz irodalmi és kulturális kapcsolatokat, történelmi érdekességeket bemutató írásai elolvashatók a „moszkvater” internetes lap Kultúra-Margó rovatában <https://moszkvater.com/kultura/>

Móra Ferenc: Hannibál föltámasztása

– részlet –

Utólag mindig kiderül, hogy a felsőbb hatóságoknak igazuk van. A közérdeket szolgálták akkor, mikor elszedték tőlem a krímiai jegyzeteket, amelyeknek hivatása volt megrázni az ókori történelem alapjait, és alájuk temetni Mommsent és Ferrerót. Mi lett volna a történelmi receptemből, ha nekem kellett volna gondjukat viselnem abban a tabáni kubikulumban, amelybe a Rózsi élelmessége beprotezsált bennünket, mint negyedrendű elkárhozottakat. (Már úgy értem, hogy albérlőket.)

A kubikulum egy földszintes háznak az udvari szobája alatt volt. Bezárni nem lehetett, csak becsukni, mert nem ajtaja volt, hanem teteje. Azt nappalra kitámasztottuk egy meszelőnyéllel, hogy levegőt raktározzunk bele éjszakára. Akkor persze le kellett csukni, ha másért nem, már csak azért is, mert erre tették be éjszakára a konyhából a Bierhuber úr vaságyát, aki menekült méhésztanító volt Torontálból, és mint másodalbérlő bírta a szobát. (Az első albérlőt Tera máminak hívtuk, abból élt, hogy másodalbérlőt tartott, és kint hált a konyhában a sublótfiókban.)

A vaságy a Bierhuber úré volt, de nem ő hált benne, mert ő éjszaka aktuális politikai kérdésekkel foglalkozott a Tuhutum Vérszövetségben. Az ágy Netumák bácsi testi kényelmét szolgálta, aki dohánybevéltő tiszt volt valahol Turócbán, de elszaladt a csehek elül, mert erővel zsupánna akarták tenni. A zsupánságot elhittem neki, de a szaladást nem. Leromlott állapotában is másfél mázsát nyomott, integer korában kettőt, s azt hiszem, tulajdonképpen ellensúly gyanánt alkalmazták az állami dohánymázsán. Akárhogy volt, nekünk csak hasznunkra volt, hogy a sors őt rendelte fölébünk. Először azért, mert megóvott bennünket a nagyvilági élet kísértéseitől. Se mozi, se kávéház minket este el nem csábíthatott, mert Netumák bácsi már esti harangszóra lepihentette fáradt tetemét, tehát nekünk úgy kellett igyekeznünk, hogy legalább öt perccel előbb már búcsút vegyünk a felvilágtól. Mert nem volt emberi hatalom, amelyik Netumák bácsit kimozdíthatta volna a vaságyból, ha egyszer megszállta. Egyszer esett meg velem, hogy két ifjú honfitársam igazoltatott az utcán – persze megcsalódtak szegények, mert az aranyóráim még Moszkvában áldozatul esett a korszellemnek –, emiatt késtem három percet, s az egész éjszakát az asztalon kellett végigkucorognom, mint Bierhuber úr szobájának legtöbb kényelmet nyújtó bútorán. Próbáltam én Netumák bácsit leemelni, de a klasszika-filológiai doktorátus nem képesít ekkora teherbírásra. Az keserített azonban legjobban, hogy még csak egy kis megnyugtató kopogást se bírtam szegény Diához lejuttatni. Ahol Netumák bácsi hortyogott, ott semmi erőművi zaj nem érvényesülhetett. Mi volt az ehhez képest, mikor Kronión egy szemöldökrántással megrázta a nagy Olimposzt! Ha a titánoknak eszükbe jutott volna Netumák bácsit bevenni a bandába, nem kellett volna oda se Ossa, se Pélion, egy horkantással szétugrasztotta volna az egész isteni gyülekezetet!

De jó volt az nekünk nagyon, hogy Netumák bácsi ilyen virtuóza volt a bőrhúzásnak éjszakáról éjszakára! Legalább nem kellett szégyellnünk magunkat, ha néha egy kicsit hangosabban viháncoltunk, mint illetet volna. Mert bizony minekünk nagyon kinyílt a szemünk, ha a gyertyát eloltottuk, azt pedig igen hamar megcselekedtük. Egyrészt azért, mert nappalra is

kellett, másrészt azért, hogy ne hárman osztozzunk azon az oxigénen, amelyikből kettőnknek is szűken jutott. Ámbár én azt hiszem, hogy ahol szerelem van jelen, ott a kémia megbukik. A szerelmesek olyanok, mint a virágok, nem fogyasztják az oxigént, hanem termik.

Mink legalább úgy éltünk éjszakánként a kubikulumban, mint a fehér egerek az üvegharang alatt az oxigénben – legalább ami a virgoncságot illeti. Attól nem kellett félnünk, hogy kárt teszünk valamiben, mert minden bútorunk egy láda volt meg egy ágy. De egészen megfelelt az a mi szerény igényeinknek, ha pedig házi előadásokkal kárpótoltuk magunkat a színház és mozi helyett, díszleteknek is nagyszerűen beváltak. Az egyik volt Kréta, a másik Naxosz, amikor Thészeuszt és Ariadnét játszottunk, vagy Kolkhisz és Iolkosz, ha Jaszón és Médea került színre. A szín gyakran változott, s hogy a téma nagyjában mindig ugyanaz maradt, azért a görög mitológia a felelős. Helena elrablása, Európa elrablása, Persephone elrablása – mert az élet akkor is csupa rablásból állt, mikor még istenek jártak a földön, csak hogy akkor még nem volt különb rabolnivaló az asszonyoknál. Ezt a gonoszkás megjegyzést Dia tette, mert ha én tettem volna, akkor Dia egyszerre Dianát játszott volna. Különben őszinte örömet talált a hitregetanban, amelyet a lánygimnáziumokban mindenütt elnagyjázva tanítanak, holott sokkal jobban lekötné a növendékek érdeklődését, mint az *accusativus cum infinitivo*. Ezt nem elfogultságból mondom, mert én például az elemzést mindennek elébe teszem, és a mitológiát csak mint segédtudományt kezeltem. Dia azonban, akinek semmiféle előiskolázottsága nem volt, ebben is mesternek tekintett.

A budai tudóstársaság dolga azt megállapítani, hogy királyokat temettek-e valaha a tabáni kubikulumba, vagy vakszemen ütött gazdag disznókereskedőket hajigáltak bele a néhai rác kocsmárosok. Én csak annyit mondhatok, hogy három hónapig az istenek úzték ott bohó játékaikat, abban az időben, mikor kint az utcákon is feléledt a klasszikus ókor. Ha például Cicero is feléledt volna, és körülnézett volna a fórumon, lépten-nyomon találkozott volna Clodius és Milo *ventosa plebs*ével, s hálát adhatott volna a lareseknek, ha nem a Lánchídon találkozik velük, mert ott bizony megmártották volna a tógáját a vízben. Ugyan nem tudom, amilyen szélkakas volt az öreg, még tán Tuhutum is lehetett volna belőle.

Én magam különben nem sokat tudtam a felső világról, mert boldog infernómból csak olyankor kukkantam ki, ha a családi láda érdekei kívánták. (Tűzhelyet nem mondhatok, mert a kubikulum ezt az intézményt nem ismerte, leginkább gyöngé túrón, zöldpaprikán, sárgarépan és más ilyen cereáliákon éltünk, amiket a ládában tartogattunk.) Sokat ácsorogtam a hatóságoknál is, amelyek addig lőcsöltek egymás nyakába, míg végre kineveztek tanárnak a régi iskolámhoz, már a harmadik hónapban. Igaz, hogy latin szakos létemre rajztanítást osztottak rám, de ebbe hamar belebékültem, mert láttam, hogy nem én vagyok egyetlen fia a hazának, aki abból él, amihez nem ért. Az volt a fő, hogy végre ki tudtam tölteni a bejelentési lapon a „foglalkozás”-rovatot, és megszakíthattam minden érintkezést Leninnel, akiből eddig éltünk. Tudniillik abból éltünk, hogy mint szemtanú cikkeket írtam a lapoknak a vörös cár ellen elkövetett merényletekről. Vrangelban, Gyenyikinben és Kolcsakban együttvéve se volt annyi lelemény, mint énbennem, mert én legalább tízszer felrobbantottam, vízbe fojtottam, megmérgeztem, szíven döftem és a Kreml romjai alá temettem az Antikrisztust. És jobb meggyőződése ellenére minden szenzációs „saját tudósítás”-om után arra kellett kérnem a jó Istent, hogy engedje mentül tovább élni ezt a trifurcifert, mert miből veszünk aztán érett sajtót, ha egyszer csakugyan elviszi az ördög?

Hát most már vihette Lenint és vihette az egész kül- és belpolitikát. Megmondtam az

iskolában is a kollégáknak, hogy nekem hagyjanak békét, ne kapacitáljanak se jobbra, se balra, nem veszek részt a kötélhúzásban, mert én már anélkül is félkarú ember vagyok.

– Nono – figyelmeztettek jóakarattal –, baj lehet még abból a nagy semlegességből! A történettanár is azért van felfüggesztve, mert semlegesen tanította a világháborút!

– Hát pedig én az apám lelkének se politizálok!

De nem ilyen kiabálva mondtam én ezt akkor, hanem csak úgy *lento risu*, ahogy Horatiustól tanultam. S igyekeztem mindenkinek igazat adni, hogy magam maradhassak, ami sikerült is, mert tudvalevőleg a klasszika-filológusok is nagy diplomáták meg a rajztanárok is, hát még a klasszika-filológus rajztanár!

A fizikaprofesszor, aki a nehézkes törvény értelmében mindig oda dűlt, ahol nagyobb volt a rakás, azt kérdezte egyszer tőlem, hogy mi az őszinte véleményem a numerus claususról. Okos törvénynek tartom-e? Mit gondolok, meg fog-e maradni?

– Kérem, az én tudományom szerint a legokosabb törvényt a Caracalla idejében hozták, de azután mindjárt ez következik.

– Bravó! És hogy szól az a Caracalla-törvény?

– Elrendeli, hogy a római birodalomban az utakat mentül jobban el kell hanyagolni, mert mentül lassabban bírnak utazni az idegenek, annál többet költenek a birodalom határai közt. És tetszik látni, a gyakorlatban, ez a törvény nálunk mai napig is érvényben van.

A logika tanára azt a ravasz kérdést adta fel, hogy tulajdonképpen ki az én ideálom a ma élő európai államfők közt?

Tekintettel arra, hogy a bajuszkötő vége mindig kipipiskedett a kolléga szivarzsebéből, nem kellett a válaszáért a fejemet törni.

– Vilmos császár.

– Ugyebár? Igazán örülök. Nekem is mindig ő volt az ideálom, mióta trónra lépett.

– Ó, nekem azóta ideálom, mióta nem folytatja a mesterséget.

A természetrajz-földrajz szakos kollégának valamikor szombaton szokott lenni a vasárnapja, és talán innét van az, hogy még mindig érdeklődik szociológiai kérdések iránt, igaz, hogy olyankor előbb körülnéz, és utólag megjegyzi, hogy ő csak azt akarja kimutatni, mennyire szép dolog az a méhtársadalomtól, hogy nem él vissza a szociális gondolattal.

Nekem is akkor tette föl a kérdést, mikor csak ketten voltunk a tanári szobában:

– Kedves kollégám, Ön színről színre látta az orosz felfordulást, mondja, a bolsevizmusnak tulajdonképpen mi a felfogása a munkáról?

– Körülbelül az, ami a vásárhelyi parasztnak. Legjobb volna a munkát eltemetni, azt meg, aki szerette, levágni a torára.

Egyszer óra közben nagy vitát provokált a hittanárunknak az az állítása, hogy korunk erkölcsi színvonalát semmi se emelné annyira, mintha újra alkalmazásba vennék az egyházi átok muzeális villámain. Némelyek lelkesen fölkarolták az eszmét, sőt szükségesnek tartották azt pártértekezlet elé vinni, mások azonban kissé tiszteletlenül nyilatkoztak róla. Én az asztal végén ültem a

rajztáblámmal, amelyen az epiciklois szerkesztését próbálgattam. Ez a görbe vonal, amelynek semmi egyéb rendeltetése nincs a világegyetemben, mint hogy tizennégy éves fiúk ríva fakadjanak miatta, sokkal jobban érdekelt korunk erkölcsi színvonalánál, de épp olyan kevésbé akart sikerülni, mint az. Különösen, mikor az asztal-verdesésre került a sor, ami erkölcsi problémák eldöntésének bevett eszköze ugyan, de az epiciklois-szerkesztésnek nincs hasznára. Ott is akartam hagyni a zsinatot, de a hitoktató rám harsant:

– Kolléga, maga is adja bele az eszét! Mi a véleménye a szőnyegen forgó kérdésről? Lehetne-e a mi korunkban az egyházi átoknak foganatját várni?

– Hogyne – ocsúdtam fel a cikloisok búvköreiből. – Ahol megfogja az embereket, ott föltétlenül van fogantja. De például a medinaiakon nem fogott, mert mikor azok megharagították Mohamedet, és látták a szeméből, hogy most mindjárt átkozódik, akkor mind leguggoltak, hogy ne érje őket az átok.

Ez végét vetette a vitának, de végét vetette a hitoktató irántam való szimpátiájának is. Sosem érdeklődött nálam többet az iránt, ami pedig állandóan foglalkoztatta, hogy turáni testvéreink közé tartoznak-e az arabok vagy nem. (A nevük kétségtelenül magyar eredetre vall.)

A magyar irodalom professzora volt az egyetlen kolléga, akit nemcsak hogy el nem idegenítettem magamtól, de még hálára is köteleztem. Mégpedig éppen akkor, mikor azért duruzsolt, hogy nem vagyok elég határozott.

– Azt mondja Propertius, csak a halottak határozottak – bújtam egy régi középiskolai tekintély háta mögé.

De hát korunkban minden tekintély megingott. A kolléga nyomban letromfolt.

– Azt is Proppernak hívták azelőtt! (Zajos derűlség a ház minden oldalán.)

Okos ember, ha letiporják, kedvét keresi a győztesnek.

– Az bizony nem lehetetlen. Horatiusnál is érdekes dokumentumát találni annak, hogy már Rómában is megmagyarosították a nevüket a zsidók. Ott van például a *Judaens Apella*, az ötödik százatírásban. Bizony az is Ábelesz zsidó volt azelőtt.

– Nagyszerű, barátom! – kapta elő a noteszét. – Ha megengedi, ezt följegyzem magamnak. Vagy maga akarja megírni?

– Írja az ördög. Nem értek én ahhoz.

– Hát én megírom: nagyszerű téma, akár vezércikknek, akár humoreszknak.

Nagyon melegen szorítottunk kezét. Én tán még jobban örültem, mint ő, mert jobb adni, mint kapni. Ki tudja, hátha olyan pályán indítottam el a kollégát, amely az irodalomtörténetbe ívellik!

Örömemben vettem az alagút szájánál egy szál pletykafüvet. Az a kilencedik fizetési osztály dísznövénye. Szaporodik, mint a parancsolat, és nem kell neki se föld, se cserép, csak egy pohár víz meg egy kis napocska. Annak pedig nem vagyunk szűkiben, mióta a kubikulumból a magasabb régiókba emelkedtünk.

Ez körülbelül összeesett a tanári kinevezésemmel. Mikor az megjelent a hivatalos lapban, Bierhuber úr kikerített a kapuban, és kért, hogy legyen szerencséje hozzám estére a *Három*

Dudásban. (Más nevet mondott, de azt nem hozhatom nyilvánosságra. Magasabb érdekből.) Egy kis ünneplés a hazáért meg nem árt.

Nagyon szépen megköszöntem a kedves figyelmet, és őszinte sajnálatomat fejeztem ki, hogy én ezt nem tehetem.

– Ja, ja, Tehetem! – ragyogott fel a Bierhuber úr vérbe borult szeme. (Nem a vérszomj veendő gyanúba, hanem a sörszomj.) Én is Tehetem, te is Tehetem! Krisztigott, Bruder!

És akárhogy kapkodtam vissza a kezem, el nem eresztette addig, míg külön-külön végig nem ropogtatta minden percét az öt ujjamnak.

Ez a rituális ujjropogtatás érette föl velem ésszel, hogy alighanem a vérszövetség titkaiba vagyok belecsöppenőben. A Töhötömöt torontáli vándorméhész dialektusban úgy mondják, hogy Tehetem, s Bierhuber testvér ezen az alapon gondolja, hogy én is olyan szittyá táltos vagyok, mint ő. Elmagyaráztam neki, hogy szerény közpolgár vagyok én, nem ünneplésre való, s amúgy is nagy akadálya van annak, hogy én a testvéresülésen megjelenhessek. Tisztelet, becsület Töhötöm apánknak, de a Netumák bácsi százötven kilója se kutya ám!

A hun ivadék rám vigyorodott, és számárfülekét mutatott. (Úgy látszik, ez is olyan jel, amiről a szövetség tagjai megismerik egymást.) Micsoda gondolat az, hogy engem akarnak ünnepelni? Ő, Anton Bierhuber lesz az est hőse, akit ma avatnak kánná, mert eddig csak mirza volt. Hetvenheten vannak a mirzák, és heten a kánok. Ő soron kívüli kán lesz, mert soron kívül szerzett rá érdemet. Kidolgozta Magyarország felszabadításának egyetlen keresztülvihető tervét. Pszt, erről egy szót se, mert mindenütt kémek vannak! Tudom-e én azt, mi az: egy méh? Ja, ja, eine Biene. De nem egy méh kell ide, hanem tízszázezer millió méh. Minden családba legalább egy kaptár. Ha jön az ántánt, és megkérdezi, hogy minek nekünk az a sok méh, azt mondjuk, hogy nagyon szeretjük a mézes kenyeret. Na, mi lesz ebből? Az lesz, hogy mikor minden családba be van vezetve a kaptár, akkor hajrá, neki a rácnak, neki a csehnek, neki az oláhnak a méhekkal! A méh, az szurony, az repülőgép, az minden. Akinek az megcsípi az orrát, az kiszalad a világból. Akié a méh, azé a jövő! És nem kell hozzá más, csak egy energikus szakember, egy lelkes Bienenvater. Az csak megérdemli azt a rongyos kis napidíjat, mi? Majd estére a többi függő kérdéssel együtt megtárgyalják azt a kánok, csak én is ott legyek. Legkésőbb nyolcra, mert akkor lesz a pajzsra emelés. Holnap ilyenkor pedig már a Duna-Tisza közén szervezi Anton Bierhuber a nemzet megméhesítését.

– És mi lesz a lakással? – kérdeztem dobogó szívvel.

Belátom, cudarság volt ilyen csiribiri dologra gondolni, mikor a hazám jövőjéről volt szó, de hát esendő az ember.

– Hja, asztad mék nem dutog – vont vállat a Bienenvater.

– Arról gel kontoskottya mótyor kudmány.

– Én ezt a lakást értettem.

– Eszted? – köpött a küszöbre a soron kívüli kán. – Eszted id hatyog, neket, mint Tehetemnek. Ety badriót melldó a bárdfogásra.

De bizony lettem volna én ezért akár akkora patrióta mint Thonuzoba! Egy valóságos szobáért, amelynek igazi ajtaja van, és azt igazi kilinccsel lehet csukni, nyitni! Az ablakon reggel

besüt a nap, és este betartja a lámpást a hold! Mindjárt el is határoztam, hogy bővítjük a műsort, és színre hozzuk Endimiont és Dianát. Csakhogy olyan Endimiont, akit fel lehet ébreszteni, és olyan Dianát, aki ráakasztja az övét a hold szarvára.

– Holtig hálás leszek, testvér. De van itt még egy megoldandó jogi kérdés. Hát Netumák hova menjen?

– Mid Nedumág? Asz nem erszi a mi mótyor fájdullmung, asz fan ety spion a csehekdül. Gel etet gitopni!

No, a Netumák kidobásához sok mirza kell, gondoltam magamban. Majd szót értünk velük estére.

De hát menni se kellett értük, mert alkonyatkor a helyünkbe jött két mirza. Igen fő-mirzák lehettek, mert nagyon keresztbe állt a szemük, és különben is kegyetlen tatár nevük volt. Az egyiket Hirhägernek hívták, a másikat Vidrozsilnak. Megtört szívvel jelentették, hogy Anton Bierhuber nem fog többet hazajönni, mert elvitte a turulmadár. Délutáni sörözés közben lefordult a székről, már be is szállították a bonctani intézetbe. Őket azért küldte ki a szövetség, hogy az asztalfiából elvigyék az elhunyt hazafi politikai hagyatékát, amint azt az alapszabályok előírják. El is vittek egy méhészállatot meg egy proklamációtervezetet, amely méhészkerületek szervezésére hívta fel az Alföld hazafiasan gondolkozó népét.

Így dőlt sírba a haza felszabadításának reménye, és így lettem én rövid úton másodalbérője Tera mamának, aki a gyászeset alkalmából tízszeresre emelte a lakbért.

– Nézze, nagyságám – adta elő az indoklást a házi kincstárt kezelő Diának –, maguk meg úgy adják ki az alsó helyiséget az öreg tatának, ahogy akarják.

Egy kicsit felhődztem tőle, hogy az öreg tata nagyon a szívére fogja venni menekült társa halálát. De kiderült, hogy észak és dél közt nagy ellentétek lappangnak.

– Szerb spion volt ez a Bierhuber, kérem – tért napirendre a nemzeti gyász felett Netumák bácsi, és sokkal nagyobb érdeklődést tanúsított az iránt a kérdés iránt, hogy hol fogja ő ezentúl kinyugodni a nap fáradalmait.

Fölajánlottuk neki a kubikulumot, de Netumák bácsi tán még a zsupánságtól se ijedt meg annyira, mint ettől. Azt mondta, hogy először is nem felel meg a társadalmi állásának, másodsor nagyon nehéz bele lemenni, harmadszor föl bírjuk-e őt onnan húzni reggelenként?

Tekintettel a kettőnk három kezére, ezt nem mertük vállalni, és így Netumák bácsi kiesett az életközösségünkől. Egy hétig még föl-följedtünk rá éjszakánként, hogy nem halljuk a horkolását, de az ember lassanként mindent megszokik, még azt is, hogy a felesége szíve dobogásán aludjon el Héphaisztosz fújtatója helyett.

Karinthy Frigyes: *Véleményem*

A kitűnő képeslap munkatársa – egyébként lelkes és törekvő fiatalember – fölkeresett ma délelőtt, és fölszólított, hogy nyilatkozzam. Kérdésekre, hogy miről nyilatkozzam, vállat vont, csodálkozni látszott.

Egy kicsit mintha együgyűnek tartotta volna kérdésemet. Elnéző atyai hangon magyarázni kezdte:

- Úgy értem, kedves mester, hogy tessék elmondani a véleményét, egész őszintén és nyíltan.
- De miről, az istenért?

A fiatalember újból vállat vont, diszkréten elmosolyodott, és szánakozva nézett rám.

– Kedves mester, tréfál velem. Engem azért küldtek, hogy csináljak a mesterrel egy érdekes interjút, amiben elmondja a véleményét, miután a közönséget érdekli az író urak véleménye. Nem témát adni jöttem én, kérem, hanem hogy tessék nyilatkozni.

Dühbe jöttem, elkergettem az ifjú munkatársat, és elhatároztam, hogy levelet írok a képeslap szerkesztőjének, hogy ilyen vicceket velem ne csináljanak – ha azt akarják, hogy a lapot komolyan vegyem, épeszű újságírókat küldjenek, aki tudja, mit akar.

Aztán gondolkozni kezdtem és rájöttem, hogy az újságírónak igaza volt. Átlapoztam a szóban forgó képeslapot.

Az éterhullámokról láttam benne egy cikket azonkívül, hogy Titkos Ilona hová megy az idén szilveszterre, Shaw Bernát nyilatkozik egyik oldalon a nőkérdésről, más helyen megtudható, hogy a Föld harmincmillió év múlva ki fog hűlni, másrészt a *Times* aránylag rosszul fizeti a munkatársait. Kiderült, hogy Erdélyi iránt főként a hisztériák érdeklődnek ugyan, de azért Bolíviában a poloskairtógépekre is felszerelik a rádiót, feltéve, hogy még mindig Tunney a legjobb bokszbajnok, és retikül helyett ma inkább karkötőórát hordanak Olaszországban, ahol Mussolini igen fenyegetően viselkedik.

Külön-külön ezek a dolgok egészen érdekesek, mondjuk, nem mindig érdektelenek.

S ami a fő, be kell vallanom, hogyha odafigyelek arra a dologra, amiről szó van, s nem foglal el túlságosan valami aktuális gond vagy indulat – be kell vallanom, hogy mindezekről a dolgokról, külön-külön, megvan a véleményem.

Csak az egészről nem tudom, mire való, az egészről nincs véleményem.

Úgy vagyok velem, mint a boncoló és leíró tudomány az emberrel: megállapítja minden részéről, hogy milyen fontos szerepet játszik az egész nagy együttesben. Csak azt nem állapítja meg, végül, hogy az egész ember mire való. A religió ugyan erről is tud egyet-mást – de az is úgy foglalkozik ezzel az egészszel, mint valami szakkérdéssel – nem veszi tudomásul azt, ami van.

De hát akkor mi dolgunk érző és gondolkodó, mások helyett érző és gondolkodó szerencsétleneknek mindezekkel?

Igaza van annak az újságírónak. Kell, hogy az író – a világ tanúja, ahogy minap meghatároztam – azonkívül, hogy tanúskodik a dolgokról, mások helyett még ítéletet is mondjon, mások helyett arról, aminek tanúja volt.

Sokak szerint ez leheteden és fölösleges is.

A magyar irodalomban különösen – de másutt is – a vélemények mostanában nincsenek divatban. Zavaró feliratoknak tekintik őket az élet nagy mozdíráájában. Gúnyosan és bizonyos művészgóggal beszélünk arról az íróról, aki sok mindenbe beleszól, sokféle érdeklődik, sokféle műfajt művel, sokféle jelenség iránt érdeklődik.

A specialisták világát éljük.

A vezető szellemek csináltak valami szakosztályokra berendezett akadémiafélét, aminek megvan a maga kinevezett legnagyobb versköltője, legjobb drámai szerzője, legelső népies elbeszélője, legkitűnőbb kritikusa, legremekebb stilsztája, legmulatságosabb humoristája. Mintha a különféle műfajok teremtették volna a megfelelő költőket és írókat és gondolkodókat – és nem a költő és gondolkodó teremtette volna magának a műfajokat, tulajdon képére, hogy elmondja különféle véleményét önmagáról, a világról és Istenről.

Ez nem természetes állapot.

Engem legalább mindig valami nyugtalanság, szorongás, szédülésféle rossz érzés fogott el, mikor kalandos írói életem folyamán egy versem, egy novellám, egy krokim, egy regényem, egy színdarabom, egy kabaréjelenetem, egy értekezésem, egy kritikám alapján akarták megállapítani írói egyéniségem. Időben és térben, ha körülnézek, a szellem reprezentánsai nem álltak szolgálatában stilsztikák által meghatározott műfajok múzsáinak. Goethe természetfilozófiái tanulmányait, Shakespeare szonettjeit, Szent Ágoston vallásbölcseletét, Petőfi politikai szereplését, Tolsztoj etikáját, Leonardo da Vinci repülőgépét nem lehet könnyedén szeszélyes elkalandozásnak tekinteni a „művészet” szent birodalmából, vagy holmi jóindulatú elnézést követelő kísérletnek. Mindezek mögött valami nagyon természetes jogát, sőt: szinte kötelességét érzem a szellemi életet élő emberállat képviselőjének, hogy amit mint művész meglátott, arról mint gondolkodó ítéletet is mondjon a jóakarát és belátás nevében.

A mi német emlőkön nevelkedett „intuitivistáink” bizonyosan fáznak attól az egészséges humanizmustól, amit korunkban leginkább az angol irodalom képvisel. Összeférhetetlennek tartják ama szent révületet, melynek ihletében a valóság látomása jelenik meg a költő előtt, azzal a munkálkodó fényvel, amit e révületen túl, e révület után áraszt magából a szellem. Valahogy úgy képzelik, hogy az alkotó tehetség és a bíráló értelem, a lángoló lélek és a figyelő ész nem fér el ugyanabban a fejben.

Fogalomzavar, hamis elképzelés. Hát persze hogy nem fér el, ugyanakkor – de hiszen nem elférésről van szó. Az értelmet, okosságot, belátást, műveltséget holmi tartalomnak képzei el a felületes ember, könnyelmű hasonlatok alapján – holott mindez nem tartalom, nem mennyiség, hanem minőség – minőségbeli működése egy mindig működő valaminek, a léleknek, mely mindig teljes egészében csinálja azt, amit csinál – mikor emlékezik, csak emlékezik, mikor boncol és elemez, csak boncol és elemez, amikor alkot, csak alkot, mikor ítéel, csak ítéel.

Vélemény?

Semmiről sincs véleményem, de mindenről lehet. Amikor nem gondolok valamire, akkor arról a dologról nincs a fejemben semmiféle gondolat, kép, emlék, vélemény, ítélet. Nem raktár és lomtár és rekeszes skatulya az én lelkem. Amit tanultam, tudtam, elgondoltam, véltem eddig, legfeljebb – ha igaz – arra volt való, hogy ruganyossá és alkalmassá tegye – tornász az izmait – ezt

a lelket, hogy alkalmas pillanatban – hic Rhodos, hic salta – legyen véleményem arról, amivel éppen foglalkozom.

Az igazi vélemény lelki működés. Az igazi vélemény előrángatott gondolat és „összeegyeztetése” tudásnak és logikának – az igazi vélemény tény és cselekedet, hús és vér, valóság, történés – nem halott kísértete betanult gondolatoknak.

Nem „tartalmas” ember az igazi vélekedő – élő ember ő, minden pillanatban megújuló tartalommal.

Cselekedet és esemény nemcsak az, ami kívül történik – cselekedet és esemény a gondolat is, és nagyon tévednek az új verizmus és naturalizmus és expresszionizmus apostolai, mikor a gondolat eseményét, cselekedetét, mint holmi fölösleges reflexiót ki akarják irtani az új művészet drámájából és regényéből: a valóságot csonkítják meg vele, aminek szent nevében a mozikép lüktető stílusát követelik az ábrázolásban, éppen ők.

Az új mozgókép, a francia „avantgardisták” tapogatózása már sejti jól felfogott feladatát, mikor képpé kivetített gondolatokkal és érzésekkel és véleményekkel gazdagítja az emberi élet külső történéseit.

E pillanatban ez a véleményem.

Lukáts János: Évek tornya

Akkor jártam először a tóparti kisvárosban... Nem is a kisváros miatt, hanem a Badacsony miatt. Vagyis a napfogyatkozás miatt, amit legjobban a tóparti mólóról lehetett látni. A Badacsony fölött eltűnt a nap, elmúlt a fény, hideg lett és szürkesség. A madarak elnémultak, az emberek zajongtak. Kiáltozták, hogy: „Hurrá, milyen sötét és hideg a világ!” Nekem a hideg a csontjaimba bújt, a félhomály a szemembe fészkelte, bennem maradt mindkettő, máig felidézem időnként, elbizakodott perceimben.

Amikor aztán visszatért a fény, a hő, amikor megszólalt a madárdal, az emberek megnyugodva beültek a kisváros mólóvégi borozójába, és elégedettek voltak. Én ott maradtam a vízparti köveken, és a jelenséget, amelyet a többiek szenzációként éltek át, és többnyire azonnal elfelejtettek, elneveztem magamban *holnapfogyatkozásnak*. Meg is írtam mindezt egy háromoldalas bölcsességben, a barátaim a bölcsességemet ostobaságnak nevezték, és papírhajót hajtogattak belőle.

Évtized múltán jártam újra a tóparti kisvárosban, a Badacsony átköszönt, mint régi ismerősnek. Azért azzal a félnappal még tartozol! – intettem neki vissza. Aztán nyugodt szívvel felszálltam a megyevárosi vonatra. Kedélyes vicinális ez, bekanyarodott a somogyi erdők és mezők közé, ez itt még lapos-lapályos táj a Berek sarokvidékén. Arcomat nézegettem az

ablaküvegben, a hajam ősz, és ősz a szakállam is. Rövid haj, kurta szakáll, de ősz. Van ilyen. Nekem ilyen van.

Út, vasút, életút! – dübörögte az arcátlan vonat. Dehogya! Derék vonat ez, gömborrú, piros mozdony vonszolja óvatosan, hogy ne keltsen feltűnést erdők, csordák és patakok között. Somogy – gyomos! – dohogja aztán fülembé a gúnymondókát. Én visszadohogok: Somogy az erdők királya, fái góliátok, bokrai embernek pihenők, állatnak rejtekhelyek. A csend kézen fogva jár az árnyékkal. Az árnyék húzódik a fény elől, de követi, a csend helyben marad. A fák élőtársaink, jobbra túlélnek, vajon eltöprengenek-e az ember elmúlásán? Szamárság! Szamárság? A fák egy helyben állnak, ott kell magukat kiteljesíteni, ahová a végzet – talán faisten – állította őket. Az ember változtathatja helyét, mindig jobbat keres. Vajon megleli helyét, és boldog lesz, felmagasodik, ahogy egy fenyő, egy tölgy vagy egy parti fűz?

A nagy lustaságú bivaly csak néz, talán gondol is valamire, de mire gondolhat egy berekbéli bivaly? A többieket rezervátumba terelték, ő maradt itt egyedül szabad bivalynak. Ő is élőtárs, akár a fák, elránt a fürge vonat, a bivaly halad a korrallal: megszokta a vonatot.

Az egy helyben álló élőtársak fölfelé törekednek, csak fölfelé, akármi lesz. A többi fa fölé, mint az emelet, tornyok, felhőkarcolók. Lombjukban zöld a homály. Csöndes béke honol vajon közöttük, vagy néma háború? Ki tudja, az ember mindkettőt megtapasztalta járó-kelő életében. Egyszer Istent kellett ábrázolnom – földi lény formájában: a tölgyfát választottam, a tölgy Ádámnak osztott bölcs tanácsot, Ádám a tölgyvel pörölt, az író elégedett volt. Most odaköszöntem Tölgyistennek.

Vannak helyek a földön, ahol mintha megállt volna az idő. A somogyi rengeteg bizonyosan ilyen hely. így áll mozdulatlanul... mióta is? És vajon években kell-e mérni az időt, vagy eseményekben, netán építményekben? Amíg ők emlékeztetnek, az idő nem fogyhat el?

Kanyarog a vonat, percenként vált erdőt-mezőt, kanyarog a történelem, percenként vált évszázadot-évezredet. Római villa – hallom, látom a rengetegben, megáll az idő, megáll a vonat. A Dunántúl persze Pannónia provincia volt, helyénvaló a római emlék. De hogy villa?! Lovastiszt, módos kalmár épített villát, talán éppen kétezer éve, hová is? A Pelso mellékére, a Balaton-partra... Idáig ért akkoriban a Balaton? Aztán később lett belőle Berek, aztán ingovány, aztán elfoglalta a rengeteg. Az idő a villához ragaszkodott, a Pelso tóhoz kevésbé, azt hátrább parancsolta. Máig állnak-porlanak római villák alig napi járásnyira innen, vajon éjszakánként vagy téli ködben váltanak rejtjeles, latin nyelvű üzenetet egymással a túlélésről és az elmúlásról?

Évezrednél több idő rohant-vánszorgott el aztán, új nép, új nyelv, új Isten kezdte honát lelteni a somogyi erdőkben. Már magyarok, még pogányok? Koppány vezér csatában esett el, László királyt – szól a legenda – angyal vitte kocsiján Váradra, végső nyughelyére. A síkon a törvényhozó lovagkirály temploma, a völgyben a régi hitnek faragott emlékoszlop. Egymástól alig karnyújtásnyira...

Végtelennek tűnő dióligetek. Az országban a legdiósabb vidék Somogy megye – mondják a híresen büszke somogyi dióművelők. A folyondár nem fojtja meg a diót, a szagát-keserűjét el nem viseli, a dióliget szellős, törzse teherbíró, bő termést ígér. Mint a családban: dióatyák körül szépen termő diófiak, árnyékuk mián megőrzött, töredezett kérgű öregdiók. És külön – bárki láthatja – őrdiók, árnyékossznyival távolabb, magasabban, egyedül. Ők a hírszerzők, a viharlátók, dióország lovagjai.

Mesét kellene írni a diókról, igaz mesét, dió királyfiról és – mondjuk – nádszálkisasszonyról. Ihol a két szereplő az ablakom előtt, integet az egyik, bólogat a másik. Vágyakoznak, de el nem mozdulhatnak. Kemény törzs az egyik, el nem törik, lenge szál a másik, egy mozdulat az élete. Sosem lehetnek egymáséi. A vonat elránt, nem várhatom be a tragédia végét... Nekem ma estig címet kell adni ennek az írásnak, hangzatos címet, csipetnyi rejtéllyel, a kanyargó vonatútról, a fák bokrok mineműségéről, meg ami mindent beleng: az idő múlásáról. Én pedig, ehelyett magamat szemlélem az ablaküvegben, a kerekek dobogását hallgatom, és fogalmam sincs semmilyen bölcs tanulságról.

Talán vissza kellene menni a Badacsonyhoz, számon kérni tőle a holnapfogyatkozás óráit, a rideg hideget, az elnémult madárdalt. Meg azt a félelmet, ami bennem nőtt nagyra: ha ilyen borzongató egy morzsányi fogyatkozás, milyen lehet egy valódi égi esemény: egy üstökös kalandozása, az öreg nap pillanatnyi elszunnyadása, vagy a mindenkire váró végelszámolás? Badacsony sokat tud, öreg, és – bizonyosan – sokan járnak hozzá tanácsért megélés és elmúlás dolgában. Eh, nem fordulunk senkihez, a saját húsz-harminc évét pedig két fogyatkozás között mindenki maga rostálja meg, mi a megőrzendő benne, mi a kihajítanivaló.

Az évek tornya magasabbra hágott... – nem voltam még húszéves, amikor ezt a bátor sort leírtam. Ezt a balga sort, mert hát mekkora tornyot rakhatott az a süvölvény gyerek húszéves koráig, amely most egyszerre magasabb lett? Szonett lett belőle, ott íródott a Badacsony alatt, egy vitorlásra, a társak hálából belöktek a Balatonba. Azóta rakom a tornyot, az éveket. Már rakni sem kell, szállnak-gördülnek fölfelé, megállnék néha, elmenekülnék az észrevehetetlen-szörnyű munka elől, de ők olyan társak, akik dolgoznak helyettem is, építenek-épülnek, ha nem kérem is! Elég... az évek gyarapodjanak, én pedig szemlélem addig ezt az ördögös-mosolygós vasút-utat, ezt a baráti, végtelen titokvásárt.

Vége-nincs partjai között a tó nem hunyja le a szemét, sőt éppen ellesi az égi történeteket, tükrén ugyanúgy futnak és lebegnek a felhők, mint odafent. A parti nádas akár a pillák sora a szem két oldalán, rejti és sejteti az éltető gazdát. Elálldogálni volna kedvem a part szögletén, ahol se tó, se nád nem vehetne észre. Hátha – remélem – az éjszaka órájában a halak mind a partra jönnek, köszöntik egymást, és elbeszélik azt a rengeteg vízcsepp-történetet, amelyet egy teljes nap alatt hallottak-láttak a mélyben, a tó és talán a hallét legmélyén. Az efféle néma beszélgetésektől talán bölcsebbek lennének ők maguk is, talán szomorúbbak, talán csak egyszer gyűlnének össze életükben, hogy egymás halszemébe nézzenek. Napkeltekor aztán visszazállnék a vonatra, megnyugodva, hogy a halak ugyanolyan magányos és összeférhetetlen népek, mint az emberek. Vagy egészen másfajta, de hát ezt a halak tudják.

Közeledünk a megyevároshoz: – Végállomás – végálmodás! – dohogja a szégyentelen, gömborrú mozdony. Vajon mikor lesz következő utam ezen a vonalon, ezen a vonaton? Hányszor fog addig fogyatkozni nap és hold, költözteti-e odább partvidékét a Balaton, nőnek-e tovább ég felé a somogyi dióligetek, hársak és tölgybirodalmak? Vagy legközelebb éppen visszafelé fogok felpattanni a dohogóra, és a másik oldal lankáinak és csordáinak integetek majd tétován, remélve, hogy visszaintenek? A vonat pedig begördül a tóparti kisváros állomására, ahonnan csak háromszáz lépés a móló, a part, a megloccsanó Balaton? A közeledő végtelenben pedig ott fog regnálni a fényt homályosító, az időt osztó Badacsony? Remélni kell, tervezni szabad, de ki lát bele az amúgy végtelen időbe!

Húrok

Dull Ernő: Christa Ludwig

Bayreuthban mindig a legfelkészültebb énekesek lépnek fel. Nem is ottani szereplésekor figyeltem fel igazán Christa Ludwigra, hanem egy olyan felvételen, amikor a már leszálló ágban lévő Maria Callas-szal adta elő Norma és Adalgise kettősét. Nagyon vigyázott partnerére, mindig a háttérben maradt, eszébe sem jutott leénekelni őt. A primadonnák (így Callas is) és a hőstenorok többsége mindig arról nyilatkozik, hogy csakis a társulat és az előadás számít, azután igyekszik úgy mozogni a színpadon, és úgy énekelni, hogy csak őrá figyeljen a közönség. Christa Ludwig soha nem beszélt ilyesmiről, csak éppen megvalósította ezt az alapkövetelményt.

„Mi kell ahhoz, hogy az ember végig énekelje a Ringet?” – kérdezték tőle egy interjúban.

„Egy pár kényelmes cipő.”

Humora is volt tehát, és persze kellő csúfondárossága a sztárkultuszt építő kollégáival szemben. Kóristalányként határozta el, hogy énekesi pályára lép, személyiségén túl innen is ered együttműködési készsége: a kórusból nem lehet kilógni. Azt tartotta, nem az énekeseket kell csodálni, hanem a zenét. „Amikor azt mondják, milyen csodálatos vagy, és ettől egy pillanatra az égben érzed magad – ez az egoizmus.”

Christa Ludwigot az 1960-as évektől a világ legjobb énekesei között tartották számon, de ő úgy vélte, felesleges így osztályozni a művészeket. Ő egyszerűen a szerencse miatt futott be: „Az egyik mezzoszoprán öreg volt, a másik túl fiatal. Én meg divatba jöttem.”

Christa Ludwig 1994-ben vonult vissza a színpadtól, azóta csak mesterkurzusokat tartott. „Nem tudtam már versenyre kelni magammal. Azt vettem észre, hogy nem olyan a hangom, mint régen. Vannak, akik nem tudnak leállni. Plácido Domingo hamarosan Sarastrót éneкли.”

Nem csinált ethoszt az éneklésből, és mindent elért, amit elérhet egy énekes. Mi lehetett a titka?

„A titok az titok. Nézzük meg Maria Callast. Nem volt különösen gyönyörű hangja, de az előadásmódja azzá tette – hihetetlen! Ha ő elkezd egy Bellinit énekelni, sírni kezdek. Sokszor nem tudod elmondani, mi van ebben vagy abban az énekesben. Karizma? Személyiség? Anyám azt mondta mindig: titok. Nem tudom, megvolt-e bennem ez a titkos összetevő húszévesen.”

Nándi Mihály: Üzenünk a Jóistennek

A Bartók rádió alkotó művészeket (mintha lennének nem alkotó művészek is) bemutató sorozatában nemrégiben egy kántor mesélt az emlékeiről. Mostanában kiderül, hogy mindenki, aki orgonista, az kántor. (Lehotka Gáborról annak idején csak annyit tudtunk, hogy zseniális művész – senki nem játssza jobban nála Bach D-moll toccata és fúgáját.) Szóval, ez a kántor arról mesélt, hogy kezdő korában nagyon szeretett a templomban esküvőkön zenélni, de problémája adódott a temetésekkel. Hiszen nem ismeri az elhunytakat, hogyan játsszon hát nekik szívből jövően? Egy derék, öreg paphoz fordult tanácsért, és jól tette, mert az öreg papok életbölcseme derékvastagságukkal arányban növekszik.

Üzenjen valamit az elhunytal az égbe – hangzott a tanács. Már hogy-hogy? Hát, amit éppen kérne a Jóistentől, mert a szükség az szükség – a keresztény–nemzeti párt választási győzelme, fizetésemelés, új hűtő kellene –, bízza csak a halottra, és mint hírvivővel, meglesz vele a személyes kontaktusa. Jobban fog neki muzsikálni, mint a cigány a csárdában a borralalóért. Így is tett. Talán meg sem fogalmazódott a fejében – miképp a derék öreg papéban sem –, hogy ezzel az animizmussal egyenesen visszatértek a pogánysághoz. Summa summarum, a Szentlélek is csak lélek.

Milyen szűk ismeretek elegendőek tehát ahhoz, hogy az egyház kormányozza az országot. (Mármint nálunk. A modern államokban megtörtént a szekularizáció. Franciaországban majd kétszázharminc éve. És nem volt az a Bourbon, nem volt az a király, nem volt az a fiók-Napoleon, aki visszamerte volna forgatni a történelem kerekét!) Tudniillik most, úgymond, odafönről üzenték le, hogy aki nem oltatja be magát, az öngyilkosságot vagy gyilkosságot követ el – mindkettőt tiltja az egyház (bár az öngyilkosság tilalma nem szerepel a tízparancsolatban). Tehát oltassák be magukat a hívek, különben is szavazzanak majd az istentől küldött miniszterelnökre.

Melyik istentől? Hisz a miniszterelnök (aki a tízparancsolatnak legalább a felét nem tartja be) bevallottan türk, hazánkat – amelynek a népe finnugor nyelvet beszél – felvétette a Türk Nyelvű Államok Együttműködési Tanácsába, amely csupa muszlim hitű államot tömörít (ott lelkesen ütök-vágják a keresztényeket). A türkök különben, bár Ázsia pusztáin különböző vallásokkal megismerkedtek – a kazár kagán például a zsidó hitet vette fel –, mindenek előtt sámánjaikban bíztak. Ők Baj Ülcimet, az ég urát rendszeresen meglátogatták a hetedik égben. Sohasem üzentek e valóban jó istennek, személyesen keresték fel: azonosultak vele. Gyógyítók voltak, akik magukra vették a hozzájuk forduló baját, megbetegedtek, mint ők, úgy tudtak elszakadni a földhöztapadtságtól. A pogány sámánok nem a maguk hasznáért, boldogságáért, újraválasztásáért, csakis egyvalamiért fordultak a legmagasabb Éghez: a mások egészségért. Az volt előttük a legnagyobb szentség.

Szepes Erika: Schubert

Ülünk az ember által elérhető magasság szintje alatt két emelettel, de nem valami természeti csoda felé kapaszkodva rogytunk le a kívánt csúcs elérése előtt, hanem – mert ide szólt a jegyünk. Ide, a sosem hallott Münchenmusik nevű zenepalota ötödik emeletére, a csúcs a hetedik emelet. Az épület, túlzások nélkül, csoda. Belülről csak fából készült épületelemeket látni: lépcsőket, korlátokat, beltéri ajtókat – sehol egy fölösleges díszítmény, faragvány –, ettől egyszerre van valamilyen archaikus és nagyon modern sugárzása az épületnek. A koncertterem akusztikai berendezése vitorlákra emlékeztető, hatalmas faelemek és feszített dongák kompozíciója, ami – mert zenehallgatás közben volt módunk meggyőződni róla – tökéletesen működött: a mi magasságunkból nemcsak látni lehetett a mélyben tevékenykedő zongoristát, de hallani is.

S hogy miért is ülünk ebben az elsőre is otthonos, melegséget árasztó fa-remekműben? Ezt így, visszagondolva, máig sem tudom megérteni, pedig az egész utazás saját életem darabkái állítja egymás mellé, álomfény-messzeségből. Ha pusztán a tényközlésre szorítkoznánk, ennyi történt: betöltöttem hetvenedik évemet, és a gyerekeim – ma már maguk is régóta szülők – megajándékoztak egy dossziéval, pontosabban azzal, ami a dossziében rejtőzött: két hangversenyjegy Münchenbe, a Münchenmusik nevű intézménybe, Daniel Barenboim Schubert-koncertjére; mellette vonatjegyek oda-vissza, szállodai szobák foglalva mindkettőnknek, tehát nekünk semmi más dolgunk nem maradt, csak el kellett utaznunk Münchenbe. Az még mindig a tényközléshez tartozik, hogy meglepetésemben lezöttyentem egy székre; az viszont már a tény és az álomfény-messzeség keveredése, amikor végre felfogtam az ajándék nem hétköznapi jelentőségét, egyrészt, hogy a gyermekeim ilyen mesés ötlettel álltak elő, másrészt hogy a tény maga milyen emlékképeket állít egymás mellé: Barenboim, Schubert és a két nagy posztumusz szonáta. Mert az ajándék az emlékképektől vált önmagán túlmutatóvá.

Míg el nem következett az ideje, sem az emlékképek, sem az utazás nem kötötték le hétköznapi gondolataimat. Akkor éreztem igazán, hogy most valami rendkívüli történik, amikor már rajta ültünk a vonaton. Akkor észleltem azt a különös jelenséget, hogy a vonatablakból kitekintve nem én látok rá a tájra, a fenyvesekre és a szélkerekekre, hanem az emlékképek kúsznak be a jégvirágos ablakon keresztül. Az első jégvirágos látványban gimnazistaként látom magam, matrózblúzban és sötétkék rakott szoknyában, fehér térdzokniban, ülök egy zongora előtt, és mellettem, ugyanilyen személyiségrejtő egyenruhában Hanna, a legjobb barátnőm, akivel kényszerűségből indultunk az iskolai kamarazenei versenyen. Nem lévén más kamarapartner, a zongoratanárnő kitalálta, hogy játsszunk négykezeset, és rögtön adta is a kottát: Schubert Katona-induló, négy kézre. Egymásra néztünk, elfintorodtunk: ki a fene játszik kamaszkorában Schubertet? – de szorgalmasan megtanultuk. Közben jókat röhögtünk, amikor valamelyikünknek át kellett nyúlni a másik kezén, vagy amikor összeütközött a könyökünk, de hát katonásan megtanultuk és katonásan el is játszottuk.

Akkortájt mi egészen más indulókra masíroztunk: a Madrid határán-ra, a Warszawiankára, az Amuri partizánok-ra, meg a többi, talán csak a nosztalgia által megszépített munkásmozgalmi dalra. (Nagyon igaza volt annak a haszonleső vállalkozónak, aki felismerte a múltbéli távolság bearanyozó erejét, és két magnókazettában kiadta The Best of Communism címen ezeket a

dalokat. Igaza volt: valóban ezek voltak a korszak legjobb emlékei.) Az iskolai verseny első díját nyertük el vele, 1-1 Schubert-kottát. Amit – ahogy egymásra nézve láttuk – soha nem fogunk kinyitni. Így is történt. Pedig éppen akkortájt dívott a Schubert-dalok iránti új örület: Dietrich Fischer-Dieskau tolmácsolásában illet elájulni a Vadrózsára, a Rémkirályra, e két tartalmi végpont közti szövegek megzenésítéseire.

Az iskolatársak is csúfolódtak, ujjal mutogattak rám: mindenki tudta, hogy én zenében csak a B-betűsöket kedvelem és csak őket vagyok hajlandó játszani: Bachot, Beethoent, Bartókot – és a Beatleseket. (A b-betűs névsor felállítására a Love story lázadó kamaszlány főhőse ihletett.) Ezt akkor nagyon avantgárdnak találtam, és ahol hozzájutottam – iskolában, otthon, kultúrterekben – bőszen csapkodtam a „legfülháborítóbbat”, Bartókot. Ezt Nánberván nagyon kedvelte, és büszke is volt rám. A 30 éves iskolatalálkozón Nánberván egy volt osztálytársa meg is kérdezte: – Rika, te még mindig csak Bartókot játszol? (Ez volt a radnótis becenevem.) Szegény Zoli, gyomron vágott a régen hallott névvel, de hát nem tudhatta, hogy az én zongorajátékomban a gimnázium óta paradigmaváltás történt (ezt a szót is nagyon avantgárdnak találtam).

Avantgárd kamaszéveim első számú áldozatai a szüleim voltak. Anyám kénytelen volt Szundi-füldugóval elrekeszteni a hallójáratát, apámnak – és ez irigylendő előnynek számított – botfüle volt, és dallamokat ugyan nem, és Bartók esetében legalábbis a konzonancia hiányát, de a hangerőt mindenképpen érzekelte. Én igyekeztem ezt a képességét kielégíteni.

Schubert mindaddig volt északfény-messzeségben tőlem, amikor egyszer, már jóval a zongorázós korszakom után, nem kaptam egy telefont:

– Ha átjössz, kapsz egy mandulás pisztrángot.

Imádtam a szeletelt mandulával panírozott pisztrángot, a szokott helyünkön moszkvai mártással, azaz kaviáros majonézzel. De most nemcsak táplálkozási eseményre voltam hivatalos, hanem egy kedves ötletre is: a tányéron először egy lemez jelent meg, Schubert Pisztráng-ötösével és egy rátűzött kis zacskó sósmandulával. Eddig az aperitívként tálalt lemezig nemigen szerettem a kvintettet, márcsak azért sem, mert az abszolút zene bűvöletében – ez is egyfajta avantgárd póz volt – utáltam a programzenét, mint a romantikának az alacsony közönségigényt leginkább kielégítő találmányát, nem tudván, hogy éppen ez volt a forradalmi tette a klasszikussal szemben, és átfutván hiányos zenei emlékezetemen, azért az eszembe jutott, hogy Beethoven is írt dalokat. De az más: ő B-betűs volt. Azt hittem, hogy csak az elvont, értelemre ható és analízist megkívánó zene az értékes. De az avantgard értékrendet azonnal kiütötte a Pisztráng. Meg a mandula. Másik programzenéjét, A halál és a lányka kvartettet nem szerettem, a dalt még kevésbé – riasztott a téma. Akkor még nem tudtam, hogy a Schubertet leginkább gyötrő szorongást hallom.

Állítólag az ember hét évenként levedli a bőrét, talán nekem is szükségem volt – ha nem is éppen hét évenként – a bőrrel együtt az ízlésváltásra (és érzelemváltásra) is.

Unokahúgom esküvője forró augusztusban volt, mindenkiről lemállott nemcsak a smink, de az elegáns esküvői öltözet is, oltalomért a templomba menekültünk, ahol legalább 15 fokkal volt hűvösebb. A ceremónia részeként felzengett összes sípjával az orgona, majd egyszer csak a sok szólam fölé egy magas, üveghang tisztaságú ének indult el. A darabot nem ismertem, a szövegből rájöttem, hogy egy Ave Mariát hallok, de hogy kinek a megzenésítésében, azt nem tudtam. A szférák zenéje volt.

– Schubert – suttogta sógorom, aki énekes volt. Ez felért egy hasbaszúrással. Ez a tündökletesen fénylő, éteri, emelkedett, áhítatos, de mégis emberi zene – Schubert? Akit én – meggyőződés ellenére – kezdtem megszeretni? De ez itt már nem pusztán megszeretés volt. Szerelem az első periódusra.

Ettől kezdve énnálam Karácsonykor nem az O, Tannenbaum vagy a Kiskarácsony, Nagykarácsony szól, hanem Schubert Ave Mariája, Maria Callas soha újra nem születő hangján.

1978-ban meghalt Ortutay Gyula. Megítélése körül mindmáig viták vannak, de a halál ideiglenesen kibékíti a békétlenkedőket, és bánatos- bús egységbe forrasztja. Ez történt Ortutay temetésén, majd a halála utáni megemlékezésen, a Tudományos Akadémia dísztermében. Sok-sok unalmas, kenetteljes, olykor átlátszóan hamis beszéd után fellépett a dobogóra apósom, Tátrai Vilmos a vonósnégyesével és egy plusz taggal, a csellista Szilvász Lászlóval. Leültek, huzigálták maguk alatt a székeket, hangoltak, nyöszörögtek a vonót, majd csend. És a csendben megzendült a levegő, halálos szomorúsággal árasztotta el a termet, apósom sajátos, deklamáló dallamvezetése mintha fájdalmas panasszal, emberhangon szólt volna, de valami olyan méltósággal, hogy észre se vettem, hogy csorog a könny a szememből. Egy tétel volt csak, ami után megkérdezték tőlem, hogy rokona vagyok-e Ortutaynak, merthogy sírok. – Neki nem – mondtam csodálkozva, – de annak a fantasztikus hegedűsnek ott fenn: igen. – mondtam magam is meglepődve. Ilyen kitörésre még soha nem ragadtattam magam. – Mi volt ez a zene? – kérdeztem Szilvásytól, akinek a hangját, hanglejtését sem fogom soha elfelejteni, amikor áhítattal mondta: – Schubert C-dúr vonósötös, második tétel – és mintha a szeméhez emelte volna a zsebkendőjét. Azóta tudom, hogy nincs drámaibb, szomorúbb, emberpróbálóbb zene a C-dúr vonósötös lassú tételénél. Ha valami nagyon bánt, valami miatt gyötrődöm, mindig ezt hallgatom. És jól esik, ha tudok sírni rá, mert a sírást, mintha szégyen volna, az ember felnőtt korában megtagadja magától.

Már közeledtünk Münchenhez, de magam előtt is titkolva – tudtam, hogy a leglényegesebb emlékkép még rejtőzik, késlekedik. Össze kell szedni hozzá magamat. Nézek ki az ablakon – már esteledett, a külső világot egyáltalán nem lehetett látni, csak a jégvirágokat. És akkor a sötétből, a jégvirágokon keresztül, becsillog egy kép. Ülök a gimnáziumi osztályterem padjában, valami teljesen érdektelen kémiai kísérletet bámulok, belül röhögve, hogy nyilván megint nem fog sikerülni, és nem elszíneződik a kontrasztanyag, hanem felrobban, mint múltkor. És akkor váratlanul beállít osztályfőnököm, akit magamban még most is Tanár úrnak nevezek, és az óra kellős közepén kihív, és a legnagyobb megdöbbenésemre azt mondja: – Menj haza, otthon már várnak.

A jelenet annyira irreális volt, hogy látomásnak hittem, és nem mozdultam. A Tanár úr még egyszer szólított, és akkor már valósággá vált a vízió. Nem szólt semmit, hogy miért kell hazamennem tanítási időben, hogy miért vannak munkaidőben otthon a szüleim, miért nem ér rá az a VALAMI délután, ami miatt haza kell mennem. Tehát indultam.

Otthon apám az íróasztal mögött ült, elég sápadtan. Nála már csak anyám volt sápadtabb, aki a vállamat átölelve beültetett egy karosszékekbe. Ő maga állva maradt.

– Nos, gyerekem – mondta apám e ritkán használt megszólítását, – mondanunk kell neked valamit, de előbb légy szíves vedd be ezt a két valeriánát.

Ismét úgy éreztem, hogy valami látomás részese vagyok. Ők adnak nekem nyugtatót, amitől

mindig tiltottak? Még dolgozatírás vagy zongoravizsga előtt is? Anyám tenyeréből kivettem a két sötétbarna draszt, a számba tettem, és kortyoltam rá a vízből. De egy cseppet sem lettem nyugodtabb tőle. Apám újra megszólalt: – Nos, gyerekem, szomorú hírünk van számodra. (Mi? Hogyan? Szomorú hír?) Kint a Szovjetunióban meghalt Nánberván.

Az ilyen helyzetekre mondják, hogy „rámszakadt a sötétség”. Hát rámszakadt. Tulajdonképpen fel se fogtam, amit apám mondott, csak azt éreztem, hogy iszonyúan kalapál a szívem. Az a valeriána nem sokat segített.

– És mi történt? – próbálkoztam a kérdéssel, habogva, dadogva, szinte érthetetlenül.

– Valamilyen fizikai kísérlet közben baleset érte – mondta apám. De valahogyan nem a saját hangján. Mintha nem ezt akarta volna mondani. Nekem viszont egyelőre ennyi elég volt. Nem sírtam, nem ajultam el, nem is szédültem, csak merev léptekkel bementem a rózsaszínű babaszobámba.

Néhány nap múlva találkoztam Nánberván harkovi szobatársával, aki elmondta az igazat az 1964. november 3-án történekről. Hogy Nánberván öngyilkos lett, egy pénzdarabot körbetekert dróttal, a pénzt a szájába vette, a drót két végét egy konnektor két fázisába dugta. – Egyetlen pillanat volt – sírta el magát a szobatárs, aki Harkovban a tárgyalás tolmácsa volt. Megeskették, hogy az igazságot soha, sehol, senkinek nem mondja el, és ő, tudván tudva, hogy mitől lehet és kell félnie, mégis elmondta. Nem tudott volna azzal a szörnyűséggel és a hazugsággal élni. Aztán lassan, akadozva, elbeszélte kinti életüket, hogy miért került sor erre a ...és itt nem jutott jó szó az eszébe. Augusztusban utaztak ki, a jobbakat – értsd a magasabb beosztású káderek gyermekeit – a jobb egyetemekre: Moszkvába, Leningrádba – küldték, a „csak okos, de nem jó családból valókat” Kijevbe, ahol félig orosz, félig ukrán nyelven folyt a tanítás. Nánberván ezt sérelmezte, és levelet intézett a Moszkvában működő magyar KISZ-bizottságra, hogy tegyék át őt is valamelyik, csak orosz nyelven oktató intézménybe. A válasz körülbelül ennyi volt (nem szépítem): „Kuss, pofa be, mert leküldünk Harkovba, ott csak ukránul tanítanak.” Emellett állandó rendőri felügyeletet kapott, nem engedték a városon kívül, nem látogathatta a barátait, és még Karácsonyra sem engedték haza. A körülmények mind ellene szóltak: éppen egy éve volt a Kennedy-gyilkosság, éppen akkor, 1964 október 14-én váltották le Hruscsovot, és Nánberván fennhangon tett hitvallást Hruscsov mellett, a szobájukban, ahol négy magyar diák lakott együtt. Másnap Nánbervánt előállították, és számon kérték rajta előző napi kijelentéseit. Ő először azt hitte, hogy vamzer van köztük, kezdett is veszekedni velük, de aztán együtt megtaláltak három lehallgató fejet: egyet a mosdóban, egyet a wc-ben, egyet a lámpaburában. Nánberván Harkovba való száműzése óta amúgy is depressziós volt: az esőben sétálva József Attila korai öngyilkos verseit olvasta fennhangon, de ez nem tűnt fel senkinek: szinte valamennyien depressziósak voltak, vagy más neurózisban szenvedtek.

Én pár nappal később postán megkaptam az öngyilkossága napján írt levelét, amit a Belügyön feltéptek és visszaragasztottak, de jól láthatóan, hogy lássam: olvasták. Sokat nem érthettek belőle, mert ennyi volt: „Kedves Rika, üdvözöllek téged valamint a Simont. [Ez volt az az igazgatónk, aki harmadév végén, érettségi előtt kidobta az iskolából, mert nem volt öltönyben az évfázón. Hát hogyan lett volna, amikor nem is volt öltönye? Óraműszerész anyja egyedül nevelte.] Ne mondd meg neki. Eszedbe ne jusson kijönni ebbe az országba.” Merthogy azt beszéltük meg, hogy egy év múlva utána megyek. Az aláírás: „Nem értelem, nem érzélem, csak biológiai tény.” A levél dátuma: 1964 november 3. (Kennedyt 1963 november 22-én gyilkolták meg.) Nánbervánnak

különleges érzéke volt a matematikához, szerette is a számokat, és hitt – megrögzött materialista léte ellenére – a számok mágikus erejében. Szépen kiszámolta: ha a születése 1946-ban volt, halála e számok megfordításakor kell hogy bekövetkezzék: 1964. Szépen lekerekített életet hagyott maga után.

Eddig jutottam a tolmács-fiú elbeszélésének felidézésével. Ehhez még annyit: hónapokig itthon maradt, ideggyógyintézetben kezelték.

A hír vétele napjának délutánján senki nem szólt hozzám, be se jöttek a szobánkba. Énbennem önbüntető gondolatok keringtek, mintha felelős volnék a haláláért. Meg akartam vonni magamtól mindazt, amit szerettem, és magamra erőltetni mindazt, ami teher volt. És fogadkozni kezdtem:

- Soha nem ülök le többet zongorázni.
- Soha ne megyek többet korcsolyázni.
- Soha többet nem biciklizem.
- Mindig fekete pólóban fogok járni.
- Vállalom, hogy minden nap felhozom a brikettet a pincéből.

És így a végtelenségig. Az utolsó fogadalom ez volt:

- Soha többet nem fogok fiúra nézni.

Ezeket az önbüntetőket beírtam titkos naplómba, ezen dolgoztam egészen későig. Úgy tíz óra tájban csöngettek az ajtón. A többiek már mind lefeküdtek, így én ugrottam ajtót nyitni. De előbb a rácsos kisablakon néztem meg, ki csöngetett ilyen szokatlan időben. A rácson keresztül megláttam a Tanár úr arcát; hosszú, hullámos, ősz haját kabátja hajtókájára fújta a szél, a kabátján a gombok nyitva. Az éjszakázástól mindig piros szeme most mintha még vörösebb lett volna. Nem is köszönt, csak a rácson át benyújtott nekem egy kottát, és csak ennyit mondott:

– Talán a szenvedésnek is van valami értelme. – És nem várt válaszra, elment. A kottába csúsztatott szürke lapocskán lila tintával írva el is olvashattam ezt a mondatot. És csak aztán néztem meg a kottát. Schubert Zongoraszonáta, op. poszth. B-dúr, D 960. Editio Peters.

– Már hányadszor üt meg elementáris erővel Schubert? – dörmögtem magamban: a szobámban a naplóm a fogadalommal, hogy soha többet nem ülök zongorához, most meg itt ez a kotta, a Tanár úr ajándéka, kicsit piszkos, kávéfoltos, nyomokban cigarettahamutól szürke, de hát Ő játszott belőle, és úgy adta a kezembe, mint egy kategorikus imperatívusz: – Tanuld meg!

S hogy miért éppen ezt adta, miért éppen ezt kell megtanulnom, arra akkor jöttem rá, amikor hosszas nyűglődések, dührohamok, zongorafedél-lecsapkodások közepette végül sikerült megtanulnom. Ez volt Schubert utolsó műve. Utolsó szava a világhoz. Itt már a halál felé indult.

Kedvenc költőm, Orbán Ottó egyik legszebb verse, amit ő is már nagybetegen Vas Istvánnak írt, Schuberttről szól: „Schubert dalában, Schubert dallamában, drága barátom, bizony, a halál van...” Ezt üzente nekem a Tanár úr, mintegy harminc évvel korábban, ezzel indított útra, hogy később, beljebb kerülve az általa is legmagasabb rendűnek tartott művészetekbe, érezhessem: a Tanár úr, Schubert, Vas István, Orbán Ottó – szépen gyülekeznek itt körülöttem, hogy ne engedjék elhagyni a zenét, ami az embernek magányában, légszomjában az egyetlen vigaszt tudja

adni.

Ezt üzenték a jégvirágok.

Megérkeztünk Münchenbe, megkerestük a Münchenmusikot, fellifteztünk az ötödik emeletre, és onnan hallgattuk régi-régi kedvencünk, Daniel Barenboim előadásában a két poszthumusz szonátát. Gyerekeim tudták, hogy a D 960-as B-dúr kottája megvan nekem, játszottam is, meg hogy kitől kaptam – az alkalmat persze nem mondtam el. Ezért választották Barenboim hatalmas műsorából éppen ezt a koncertet.

A B-dúr volt a koncert második felében. Az első puhán megütött pianónál éreztem: otthon vagyok. És ezzel az otthonról indulással vitt előre a zene lassú hullámverése a mű végéig, a megérkezésig, ahol már csak hűvös, friss levegő és magány van. Ebbe a magányba érkezett Barenboim, aki tudta, hogy ebből a végletes magányból már nem lehet ráadást adni. Tudta, hogy ez az a semmi, ahová elkísérte évtizedekkel ezelőtt húsz év együttélés után, fiatal, 42 éves feleségét, kamarapartnerét, a zseniális csellista Jacqueline du Prét. S habár visszajött meghajolni ötször, nemesen, méltósággal, eleganciával, hogy meghajoljon a közönség előtt, ráadást nem tudott, nem akart adni. Az utolsó meghajlás után rezzenetlen arccal kiment és becsukta az ajtót. Rázárta az ajtót arra a dermesztő magányra, amit felidézett a teremben.

A magánynak ebből az álom-messzeségéből Schubert zenéjével az ember viszontlátja múltba süllyedtnek hitt emlékeit, amelyek segítségével egyszerre köze lesz valahai énjéhez: átláthatja, miből, miért alakult jelenkori önmagává.

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Fillér u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marczius15.hu

Webmester: webmaster@marczius15.hu

www.marciustizenotodike.hu - © 2010-2021 Marczius Tizenötödike. Minden jog fenntartva!